

OTDK-dolgozat

2025

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM

FENNTARTHATÓSÁGI MENEDZSMENT ÉS KÖRNYEZETGAZDASÁGTAN TANSZÉK

EGY LÉPÉSEL KÖZELEBB AZ INTEGRÁCIÓHOZ
ONE STEP CLOSER TO INTEGRATION

Both Sára

Konzulens: Dr. Ásványi Katalin

Kézirat lezárásának dátuma: 2023. 04. 17.

Tartalom

I.	Bevezetés	1
II.	A fenntarthatóság oktatása.....	3
III.	A fenntarthatóság oktatása a felsőoktatásban	3
IV.	Közgazdasági egyetemen végzett kísérleti tanulmány a fenntarthatóságról	6
V.	Fogyatékossgal élő és megváltozott munkaképességű emberek fogalmi tisztázása	8
VI.	Megváltozott munkaképességű és fogyatékossgal élő emberek megítélése a mindennapokban	9
	VI.1. Az elfogadás fontossága közvetlen környezetükben	11
	VI.2. Szakami segítség fontossága	12
	VI.3. Az elítélő tömeg ereje	13
VII.	Hol találkozhatunk a hétköznapiakban fogyatékossgal élőkkel?	14
	VII.1. Bevásárlás:	14
	VII.2. Tömegközlekedés:	15
	VII.3. Média:	16
VIII.	Fogyatékossgal élők a munkaerőpiacon	16
IX.	Módszertan	19
	IX.1. A kutatás célja:	19
	IX.2. A minta leírása:	20
	IX.3. Kvalitatív minta módszertana:	20
	IX.4. ATDP skála és Q-módszer áttekintése:	21
	IX.5. Q-módszertan lépései:	22
X.	A kutatás eredményei	23
	X.1. A tréningorozat előtti kvantitatív kutatás eredményei:	23
	X.2. Kvalitatív kutatás eredményei:	29
	X.3. A tréningorozatot követő kvantitatív kutatás eredményei:	34
XI.	Kutatási eredmények kiértékelése	37

XI.1. Preferenciák változása csoportszinten	37
XI.2. Preferenciák változása fakorszinten.....	45
XII. Összegzés.....	47
XIII. Következtetések.....	49
XIV. Irodalomjegyzék:	52
Mellékletek.....	57
1. számú melléklet: A Q-módszer állításai	57
2. számú melléklet: Interjú kérdések.....	63

I. Bevezetés

A társadalmi fenntarthatóság egyre fontosabbá válik a felsőoktatásban, azonban alapképzésem során igen kis mértékben volt szó a fogyatékoságról az oktatási anyagban, valamint annak gazdasági és szociális vonatkozásairól.

Mivel az egyetemek mindig is meghatározó szerepet játszottak a társadalom szemléletmódjának alakításában, így jelen kutatás célja, hogy a fogyatékosággal élő személyek körüli stigmaizáció csökkenjen a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatói körében, így hosszú távon lehetővé téve társadalmi elfogadásukat és integrációjukat.

Kutatásom fő kérdése, hogy a résztvevő hallgatók attitűdjében történik-e preferenciaszerkezet változás, vagyis elfogadóbbak lesznek-e mindennapi és munkahelyi környezetükben egyaránt a fogyatékosággal élő és megváltozott munkaképességű emberekkel szemben, azáltal, hogy ismereteik bővülnek róluk. További motivációt jelentett a jövő munkavállalóinak érzékenyítése, hiszen, ha belépnek a munkaerőpiacra- ahol akár vezetők is lehetnek- meghatározó szerepük lehet az adott szervezet társadalmi döntéseiben is és példaként szolgálhatnak munkatársaik számára a fogyatékosággal élők alkalmazása, elfogadása és segítése terén. Ha pedig ezt a tudást és attitűdöt egyetemi éveikig nem szerzik meg, később munkahelyükön is nehezebben fogadják el a fogyatékosággal élőket, ami konfliktusokat szülhet. Úgy gondolom a téma oktatásának kiemelt jelentősége van, mivel sérült emberekkel ritkábban találkozhatunk a mindennapokban, mint a fenntarthatóság más aspektusaival.

A dolgozatot témájában jelenleg még nincs magyar mintán végzett kutatás, amely a felsőoktatásban résztvevők attitűdváltozását mérné. Valamint hazai viszonylatban leginkább az egészségügyi és társadalomtudományi területeken tanuló hallgatók kapnak szélesebb körű betekintést a témába. Végül pedig a fogyatékosággal élőket a szakirodalom leginkább munkavállalói megközelítésből vizsgálja és nem a mindennapokban.

A szakirodalmi áttekintés első részében a fenntarthatóság oktatásának fontosságát, jelentőségét mutatom be majd az oktatási módszerek hatékonyságát, arra a kérdésre keresve a választ, hogy vajon a hallgatók tudatásának bővítése elégséges-e viselkedésük megváltoztatásához? Ezt követően egy nemzetközi példa kerül bemutatásra, ahol a közgazdászhallgatók nyitottsága és érdeklődése a fenntarthatósággal kapcsolatban van a középpontban. A továbbiakban a fogyatékosággal élők fogalmi tisztázására kerül sor, majd bemutatásra kerül mindennapi megítélésük és elfogadásuk fontossága a közvetlen környezetük, szakmai segítők és a társadalom által. Ezt követően bemutatásra kerül, hogy hol találkozhatunk fogyatékosággal

élőkkel a mindennapok során, ahol kiemelt jelentőséget kap a tömegközlekedés, a bevásárlás és a média. A szakírom utolsó részében pedig a neurodiverzitás és inkluzív munkahelyek fontossága kap szerepet. Végül pedig Zsóka és Ásványi (2021) kutatása kerül bemutatásra, amelynek középpontjában szintén a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatóinak fenntarthatóságra való nevelése állt.

A bevezetést és a szakirodalmi áttekintést követő fejezet az alkalmazott módszertan bemutatására szolgál. Többek között itt kerül bemutatásra a Q-módszer és a mélyebb megértést szolgáló kvalitatív módszertan is.

A módszertani bemutatást követően a kutatási eredmények kerületek bemutatásra, melyek felhívják a figyelmet a hiedelmek negatív hatásaira, amelyekkel a fogyatékkal élőkkel kapcsolatban gyakran találkozunk. Elemzésemben arra keresem a választ, hogy az érzékenyítő tréning hogyan képes befolyásolni a hallgatók tudásszintjét és viselkedését, miközben javítja a társadalmi problémák megértését. Végezetül, azt elemzem, hogy érdemes-e az ilyen kurzusokat a felsőoktatásban is alkalmazni, annak érdekében, hogy a hallgatók teljesebb és befogadóbb tudással rendelkezzenek.

II. A fenntarthatóság oktatása

Az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottságnak (World Commission on Environment and Development – WCED), más néven Brundtland-bizottság) 1987-ben közzétett „Közös jövőnk” című jelentése visszavonhatatlanul bevezette a közbeszédbe a fenntartható fejlődés fogalmát. Azóta fenntarthatónak azt a fejlődési módot nevezzük, amely a jelen szükségleteit úgy elégíti ki, hogy egyúttal nem veszélyezteti a jövő generációk szükségleteinek kielégítését (Hansa, 2007)

Bartus a fejlődést egy háromlábú székként definiálta, mely a környezeti-, gazdasági- és szociálpolitikai lábakon áll. Ezen három szegmens egyenlően fontos, ezért a fenntarthatósági politikában is kiegyensúlyozottan szükséges megjeleníteni. Hansa szemléletmódja szerint a gazdasági növekedés, a környezet minősége, valamint a társadalmi egyenlőség lenne ez a három alappillér (Bartus, 2013).

Jelenleg hazánkban az a tendencia fedezhető fel, hogy a fenntarthatósághoz leginkább a környezeti lábat kapcsolják, míg a másik kettő elmarad a sorban. A közoktatásban ugyan már szerepet kap a fenntarthatóság oktatása, azonban eltérő mélységben és kiterjedtségben. A továbbiakban szeretném megvizsgálni, hogy a felsőoktatás mely területein jelenik meg a fenntarthatóság oktatása.

III. A fenntarthatóság oktatása a felsőoktatásban

Az egyetemek mindig is meghatározó szerepet játszottak a társadalom szemléletmódjának alakításában, hiszen itt nő fel a jövő generációja. Éppen ezért kiemelt szerepe van az oktatásnak abban, hogy a jövő hogyan alakul. Lord Stern- brentfordi professzor - összekapcsolja a felsőoktatás fontosságát mindennapjaink fenntarthatósági kérdéseivel. Véleménye szerint a felsőoktatás megváltoztathatja a világot a fiatalok segítségével. Éppen ezért fontos, hogy komoly figyelmet fordítani hallgatók oktatására fenntarthatósági témában is. Azonban nem elég, ha az oktatási intézmények egyfajta kötelező tanítási anyagként tekintenek a fenntarthatóságra, amit a diákoknak frontális módon kell oktatni, s nekik azt csupán egy vizsga formájában visszaadni. Az oktatásnak gondolatformálónak kell lennie, amely teret ad az intézményi határok megnyitásának és közösségeket hoz létre, melyek tanulmányaik után is az emberek mindennapjaiba tartoznak. (Tilbury, 2011)

Azonban a szakirodalom vitatja a tudás jelentőségét és annak közvetlen hatását a résztvevők attitűdjén. José María Marcos-Merino és szerzőtársainak (2020) tanulmánya alátámasztja, hogy

a hallgatók tudásának bővítése a fenntarthatóságról pozitív kapcsolatban áll attitűdjükkel és a pozitív attitűd elengedhetetlen a valós viselkedés megváltozásához (Rosario Fernández-Manzanal és mtsai, 2015). Azonban Jensen (2002) kutatása ennek az ellenkezőjét bizonyítja, miszerint a magasabb szintű tudás nem egyenesen arányos a cselekvéssel. Így kérdéses, hogy az elsajátított tudás a mindennapokban mennyire kerül átültetésre és egy-egy kurzusnak milyen hosszútávú hatása van. Jensen eredményeihez hasonlóan Sammalisto és munkatársai kutatásában a hallgatók tudása ugyan bővül a témát illetően, azonban cselekedeteikben ez nem mutatkozott meg (Sammalisto és mtsai., 2016). Ennek ellenére Aziz és munkatársai (2013) azt állítják, hogy a diákok aktív részvétele a fenntarthatósági programokban a tudás és a viselkedés pozitív változását idézte elő.

Tilbury (2011) kutatásai alapján, azokban a felsőoktatási intézményekben, ahol megjelenik a fenntarthatóság oktatása, leginkább annak hatására és következményeire fókuszálnak, mintsem a fejlődésre. Azonban a gyökérproblémák megkeresése és megoldási javaslatok tétele nagyobb mértékben járulna hozzá a diákok elkötelezettségéhez és fejlődésükhöz. Így szükségszerű, hogy a hallgatók részt tudjanak venni olyan órákon, melyek a fenntarthatósághoz kapcsolódnak, azonban nem elégséges. Az intézményeknek maguknak is hozzá kell járulni a fejlődéshez és olyan közegben nevelni a hallgatókat, amely nyitott az újításokra, a fejlődésre és a fenntartható működésre minden téren.

Azonban ezen tényezők biztosításához szükség van olyan kutatásokra, amik fejlődésre és tudatosságra ösztönzik az bürokrácia megalkotóit, a versenyszférában tevékenykedő cégeket, a társadalmat és különösen a fiatalokat.

Az ESD fontossága

Számos tudományos kutatásnak köszönhetően létrejött az ESD fogalma, vagyis fenntartható fejlődés oktatása. A meghatározásnak még nincs globális definíciója, mivel országoként és országokon belül is eltérhet: társadalmi és kulturális, szervezeti, politikai és történelmi háttértől függően (Novo-Corti és mtsai., 2018). Úgy tűnik azonban, hogy az ESD célja, hogy segítse az embereket az attitűdök, készségek és ismeretek fejlesztésében, hogy megalapozott döntéseket hozzanak a maguk és mások javára, most és a jövőben is, és hogy e döntések alapján cselekedjenek (Nolan, 2012). Mindezek ellenére a fenntartható fejlődés megvitatásakor az oktatást külön részként kezelik és nem integrálják be a folyamatokba (Ceulemans és mtsai., 2015). Azonban az ESD számos dimenzióban megjelenhet a felsőoktatásban is úgy, mint a: szabályozás, irányítás és tervezés; oktatás (tanfolyamok és tanulmányi programok); kutatás;

egyetemi kampusz működése; szolgáltatások; valamint intézményi szintű értékelés és jelentéstétel (Saadatian és mtsai., 2009; Lozano és mtsai., 2013).

A gazdasági, társadalmi, politikai és környezeti szinten végbemenő változások mellett ugyan a felsőoktatás is fejlődik, de ezen a szinten a változások sebessége kisebb, mint a fent említett területeken. Tény, hogy az új információs technológiák fejlődésével párhuzamosan a felsőoktatás (és általában az oktatás minden szintje) is folyamatos és állandó változásokon megy keresztül. Hiszen a tanórák mára sokkal több információt tartalmazhatnak – adatok, videó és akár videóchat formájában is kommunikálhatnak a hallgatók szakemberekkel a világ minden tájáról. Világszerte egyre többen jutnak hozzá ingyenes, jó minőségű tananyagokhoz, amelyek korábban csak kevesek számára voltak elérhetőek. Ez különösen fontos most, mert a fenntartható fejlődés kihívásai megkívánják, hogy a polgárok tájékozottabbak, jobban képzettek legyenek és megfelelő attitűddel rendelkezzenek, tekintettel arra, hogy – amint Mulder (2006) kimutatta – a fenntartható fejlődés nem csupán további ismeretek megszerzését jelenti, hanem a hozzáálláshoz is szorosan kapcsolódó kérdés. Emellett a fenntartható fejlődés és a fenntarthatóság gyakran összefüggésbe hozható a társadalmi változások szükségességével. Ezzel Wals (2010) egyetért, ugyanakkor azt állítja, hogy a transzformatív szociális tanulás támasztja alá az ESD evolúciós koncepcióját. Ezen túlmenően a szakirodalom azt mutatja, hogy az ESD nemcsak innovációt és új felfogást igényel a tanítási és tanulási folyamatokban, hanem gyakran ösztönzi az oktatókat új technikák és tanítási módszerek átvételére és azok gyakorlatban való implementálására (Barth és Rieckmann, 2012).

A lehetséges kihívások és azok kezelése

Számos publikációban különböző akadályokat azonosítottak a fenntarthatósági gyakorlatok felsőoktatási intézményekben történő alkalmazásával kapcsolatban. Ilyen például a változással szembeni ellenállás, az egyetemi bürokrácia, vagy a pénzügyi források hiánya (Larran Jorge és mtsai., 2015). A fenntarthatóság egyetemi kontextusba való integrálására irányuló minden kísérletnek elsősorban a rendszerszintű problémák azonosításából és megoldásából kell kiindulnia. Ezután következhet a kommunikációs akadályok leküzdése és a speciális tudás integrálása. Továbbá a stratégiák, nyilatkozatok és nemzetközi egyetemi kötelezettségvállalások is hasznosnak bizonyultak (Holm és mtsai., 2015).

Általánosságban tehát elmondható, hogy a fenntartható fejlődés nagy kihívások elé állítja az egyetemeket, mivel különböző típusú tudást (Adombent, 2013) és vezetői paradigmákat foglal magába (Halbe és mtsai., 2015). Így az egyetemek fontos szerepet játszanak az ESD

biztosításában, mivel felkészítik az egyéneket, akik felelősek a társadalmi döntéshozatalért. Ezenkívül az egyetemek számára javasolt a vállalatokkal való együttműködések és közös projektek létrehozása, a fenntarthatóság oktatásának érdekében. Ehhez az egyetemi tanterveket a fejlődés előmozdítására kell összpontosítani, mert a gazdasági környezet változásai minden ágazatot érintenek, és szükség van a készségek és a tanulás frissítésére (Serban, 2012) idézi (Novo-Corti és mtsai., 2018). A társadalom fenntartható fejlődéssé alakítására irányuló törekvések egyben a pedagógusok oktatását, a fenntarthatóság megértésének kialakítását is jelentik (Mula és mtsai., 2017).

IV.Közgazdasági egyetemen végzett kísérleti tanulmány a fenntarthatóságról

Annak érdekében, hogy a fiatalokat gyakorlati eszközökkel is ösztönözzék a változásra és felmérjék hogyan reagálnak a fenntarthatósággal kapcsolatos újításokra oktatásuk során több tanulmány is készült.

Novo-Corti és szerzőtársai (2018) kísérleti tanulmányukban a fenntartható fejlődést szolgáló oktatást vizsgálták a román, gazdasági felsőoktatásban. Kutatásuk fókuszában állt, hogy meghatározzák a fent említett felsőoktatás milyen konkrét elemeket tartalmaz a felelős polgárok képzéséhez és a fenntartható fejlődés alapjainak lefektetéséhez. Hangsúlyozva azokat az órákat, amelyek során a tanított fenntarthatósági szempontokat a hallgatók, mester- vagy doktorjelöltek valósítják meg. Valamint a román gazdaság fenntartható fejlődését biztosító intézkedéscsomag is kiemelten szerepelt a kutatásban.

Jelenleg az összes fiatal számára fontos, hogy már tanulmányaik során megismerkedjenek a fenntarthatósággal és ezt munkahelyükön, a mindennapi életben is felhasználják. Azonban jelen dolgozatban kiemelt szerepe van a közgazdaságtan hallgatóknak, hiszen sokan vezetők és menedzserek lesznek. Így számukra fontos, hogy képzésük során olyan kompetenciákkal és tudással rendelkezzenek, amely során felelős vezetőkké tudnak válni, nem csak vállalati, hanem társadalmi szinten is. Mára fokozott figyelmet érdemelnek olyan témák is, mint az etikus gazdálkodás, az egyenjogúság vagy a fogyatékkal élők megítélése és munkában való alkalmazásuk.

A közgazdász hallgatók nyitottsága a fenntarthatóságra

Azonban amikor a román egyetem hallgatóit arról kérdezték, hogy milyen mértékben vitatkoztak tanfolyamokon/szemináriumokon a fenntarthatósággal kapcsolatos témákról (pl. globalizáció és fenntartható fejlődés, környezetpolitika, fenntartható mezőgazdaság, városökológia, társadalmi igazságosság, globális/nemzeti szegénység, társadalmi egyenlőtlenség, ökológiai gazdaságtan stb.), a válaszadók csupán 54,4 százalékos arányban jelezték, hogy ezeket a témákat részletesen tárgyalták. Aggodalomra ad okot, hogy a többiek azt állították, hogy a fenntarthatósági témájú beszélgetések csak kis mértékben vagy egyáltalán nem kerültek szóba (Novo-Corti és mtsai., 2018).

Itt felmerül a kérdés, hogy megfelelő oktatási és mérési eszközöket alkalmazott-e az egyetem. A tanulók gondolkodásmódjának, vagy preferenciaszerkezetének megváltozásához nem elégséges a fent említett témákat csupán érintőlegesen tanulni, hanem ezek teljes megértéséhez és mindennapi életben való implementálásához bevonódás szükséges.

Mivel a fenntarthatóság kérdése kritikus gondolkodást igényel az intézmények társadalmi, gazdasági és környezeti rendszerekben betöltött szerepéről, ezért arra kérték a válaszadókat, hogy jelöljék be, ha az egyetemen oktatott egyes tárgyak során beszélnek-e olyan témákról mint: az intézmények hozzájárulása a fenntartható gazdaság és a fenntartható helyi közösségek előmozdításához; gazdasági és társadalmi rendszerek közötti összefüggések és kölcsönös függőségek megértése, etc. (Novo-Corti és mtsai., 2018).

A tudás átadása szükséges, de nem elégséges az attitűdváltozáshoz

A válaszok alapján a romániai egyetemi környezetben oktatott, gazdasági profilú, akadémiai tárgyakban valamennyi fent említett téma megemlítésre kerül. Azonban sajnos az a tény, hogy a kurzusokon alkalmanként felmerül ez a kérdés, nem garantálja a fejlődést és a későbbi motivációt a fenntarthatósági kérdések megoldásában. Így amikor a válaszadókat arra kérték, jelezzék, hogy az oktatók és/vagy hallgatók kari szinten végzett tudományos munkája milyen mértékben fókuszál a fenntarthatósági kérdésekkel foglalkozó kurzusokra, kimutatták, hogy van némi érdeklődés az ilyen megoldandó problémák iránt, azonban az arány alacsonynak mondható (Novo-Corti és mtsai., 2017).

Tehát felmerül a kérdés, hogy milyen módon lehet a hallgatókra hatni, hogy az hosszútávon is megjelenjen gondolkodásukban és attitűdjükben változás következzen be.

A szakirodalom alapján kiderül, hogy a legtöbb vizsgált egyetemen konferenciákon keresztül próbálták a diákokok személelmódját fejleszteni. Továbbá több válaszadó szerint egyetemükön

számos eszközt alkalmaznak a fenntarthatósági kérdések láthatóságának növelésére, beleértve híres személyek meghívását; konferenciák rendezését; és a Föld napjának megünneplését. Sajnos a válaszadók 26,4 százaléka jelezte, hogy egyetemén nincs ilyen érdeklődés a téma iránt (Novo-Corti és mtsai., 2018).

Összefoglalva, Romániában a gazdasági felsőoktatási rendszer kis lépésekkel indult a környezeti követelményekhez való alkalmazkodásban. Azonban további erőfeszítések szükségesek még, mind az oktatók, mind a hallgatóság szemlélet- és mentalitása terén. Az elemzés továbbá megmutatja, hogy a román oktatási rendszer érdekelt a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos programok, projektek és viták szervezésében. Valamint az oktatók és a hallgatók fogékonyak az ilyen kurzusok lebonyolítására, és kezdik felismerni a környezeti szerepet az életükben (Novo-Corti és mtsai., 2018).

Hazai sikeres példa, közgazdász hallgatókkal együttműködve

Ásványi és munkatársai (2022) cikkéből kiderül, hogy a Budapesti Corvinus Egyetemen végzett projektalapú fenntarthatósági kurzus hallgatói nagyobb tudással rendelkeztek a fenntarthatósági témaköröket illetően, attitűdjük pozitív irányba tolódott el, ezenkívül pedig nyitottabbak lettek a fenntarthatósági magatartást illetően. Tehát, ha megfelelő edukációt kapnak a hallgatók a társadalmi fenntarthatóságról, akkor változás és szemléletmódváltás is lehetséges. Egyetemünk hallgatói leginkább a munkaerőpiacon rendelkeznek jelentős véleményformáló erővel. Pozíciójukból fakadó felelősségük- mint vezető- igen magas is lehet, ezért fontosnak tartom, hogy megfelelő oktatást kapjanak a Corvinus Egyetem diákjai is a társadalmi fenntarthatóságról, ezen belül is a fogyatékossgal élőkkel kapcsolatban.

V. Fogyatékossgal élő és megváltozott munkaképességű emberek fogalmi tisztázása

Dolgozatom fókuszában a fogyatékossgal élő és megváltozott munkaképességű emberek állnak, így mindenekelőtt ezen két fogalmat szeretném megmagyarázni. Habár nincs egyik terminológiára sem egységes és mindenki által elfogadott definíció, kétféle megközelítésmódot láthatunk a mindennapi és a szakmai életben is. A hétköznapiakban a megfogalmazások legtöbbször stigmatizációval járnak és azt helyezik középpontba, hogy a célcsoportba tartozó emberek milyen hiányosságokkal rendelkeznek. Mit nem tudnak, mire nem képesek, mi az, amiben elmaradnak többi embertársuktól- úgy, mint mozgáskorlátozott vagy gyengénlátó. Azonban a szakmai irodalomban a szektorok azokat a kifejezéseket használják, amelyek a leginkább kifejezik a célcsoporttal kapcsolatos tevékenységeiket. Így az egészségügyben a

beteg, az oktatásban a sajátos nevelési igényű terminológia, a foglalkoztatásban pedig a megváltozott munkaképességű munkavállaló kifejezés a leginkább elterjedt. A megváltozott munkaképesség kifejezés szorosan a munka világához kapcsolódik, a munkavállaló embert a foglalkoztathatóság keretébe pozicionálja. Azt helyezi előtérbe, hogy hogyan korlátozza a betegség, az egészségkárosodás, a fogyatékos az illető, munkaerőpiaci helyzetét. (Horváthné Nőth, 2009).

Az egyik hazai megközelítés szerint az alábbi a fogyatékossgal élő személyre elfogadott definíció:

„az a személy, aki tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással – illetve ezek bármilyen halmozódásával – él, amely a környezeti, társadalmi és egyébjelentős akadályokkal kölcsönhatásban a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételt korlátozza vagy gátolja;” (2013. évi LXII. törvény § (1) a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról)

VI. Megváltozott munkaképességű és fogyatékossgal élő emberek megítélése a mindennapokban

Hazánkban az ezredforduló után jelentős fejlődés tapasztalható a fogyatékossgal élők oktatási, munkaerőpiaci és társadalmi elfogadása terén. Ez jelentős mértékben köszönhető az európai trendeknek hazai szinten való integrálásnak, valamint a különböző hazai és nemzetközi jogi szabályozásoknak és szakmapolitikai kezdeményezéseknek (Laki, 2012).

A World Health Organization 2011-es tanulmánya szerint 1 milliárd ember élt akkoriban valamilyen fogyatékossgal. Természetesen a számok nem mutatnak mindent, azonban a WHO korábbi jelentéseihez képest ez a szám növekszik- leginkább az idős lakosság körében- így kulcsfontosságú, hogy életkörülményeik, oktatásuk és munkaerőpiaci-integrációjuk támogatása és elősegítése (Laki, 2012). Európa legtöbb országában a fogyatékossgal és rokkantsággal élő személyek esélyegyenlőségének intézményes és jogi alapjai az I. és a II. világháborút követően jött létre, a hadirokkantak nagy számú jelenléte miatt. Ennek köszönhetően jöttek létre a rehabilitáció orvosi, szociális és foglalkoztatási intézményei. A sérült emberek társadalmi elfogadását a katonák iránt érzett empátia, segítségük iránt megjelenő társadalmi szintű összefogás is segítette (Horváthné Nőth, 2009).

Magyarországon a 20. század utolsó évtizedéig a fogyatékossgal élő emberek ügye teljes mértékben a családra és a rokonokra hárult. Azonban a 21. században egy pozitív irányú

változás volt megfigyelhető ezen a téren, hiszen az érintett csoport helyzete és a társadalmi élettére átalakult, a háttérből előtérbe került az integráció elve, az inklúzió-vagyis befogadás-folyamata pedig erőteljesebbé, legfőképpen gyakoribbá vált (Horváthné Nőth, 2009). Az inkluzív pedagógia lényege, hogy a sérültek és épek közösen tanulnak és a sérült tanulók az adott iskolai közösségbe történő teljes befogadása, optimális fejlesztése folyik. Ezek a folyamatok pedig mindkét fél számára hasznosak, mind érzékenyítés, alkalmazkodás, elfogadás és segítségnyújtás szempontjából már fiatal korban is.

A fogyatékossgal élők új megközelítése

Az új, progresszív fogyatékossgügyi politika a fogyatékossgal élő emberek helyzetét már az emberi jogok szempontjából, és nem csupán egészségügyi, rehabilitációs vagy szociálpolitikai szempontból szemléli. Ezzel erősítve a tettekészséget és pozitív diszkrimináció támogatását, hogy a társadalmi kirekesztés és hátrányok hosszú távon eltűnjenek. Éppen ezért nem elég az állampolgári jogok kinyilvánítása és a negatív diszkrimináció, illetve társadalmi mechanizmusok elleni küzdelem (Laki, 2012).

Az elmúlt évtizedekben számos jelentős változás történt, amelyek befolyásolják a fogyatékossgal élő népesség státuszát társadalmunkban. A rasszizmus és a nemi diszkrimináció nyomdokain haladva a fogyatékossgal élők és a hozzájuk közel állók felismerték kisebbségi csoportba sorolásukat a gazdasági és politikai élet irányítói által (Altman, 1981).

A társadalom negatív hiedelmei

Más kisebbségi csoportokkal együtt azonban a fogyatékossgal élő emberek manapság is túlzottan sztereotipizálva vannak és túlzott módon azonosítják őket egy jellemző alapján, testi vagy szellemi károsodásuk miatt. A fogyatékossgal élő személyeket gyakran” különbnek” tekintik, mint a normál embereket. A különbségek gyakran utalnak olyan sztereotip jellemzőkre, mint függőség, szomorúság, elszigeteltség és érzelmi instabilitás. Mások attitűdjei nemcsak a velük való viselkedés miatt aggasztják a fogyatékossgal élőket, hanem azért is, mert ezek egy dobozba zárják őket. Ha a fogyatékossgal élő egyéneknek nincs tere a függetlenségre vagy nincs elég önbizalmuk, bátorságuk, akkor az alternatíva az, hogy elfogadják a definíciót, elfogadják a segítséget, és ezáltal függőséget tanúsítanak (Altman, 1981).

Az emberek sok hiedelmet állítanak fel mindennel kapcsolatban, ami a megszokottól eltérő, nincs ez másként a fogyatékossgal élő, vagy megváltozott munkaképességű emberekkel sem.

Csillag & Hidegh (2011) kooperatív kutatása a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásával kapcsolatos mentális gátak lebontásáról készítették. Ezen projekt során olyan hiedelmekkel jellemezték a megváltozott munkaképességű embereket, mint:

- akikkel nehéz kommunikálni,
- akik általában elszigetelten élnek,
- akiknek segítségre van szükségük,
- akiket integrálni kell,
- akik empátikusabbak általában,
- akik az „egészséges” emberekkel nem empátikusak,
- akik jellemzően lehangoltak, és nincs önbizalmuk,
- akik általában kevésbé boldogok, szomorúbbak,
- akiknek nehezebb az életük,
- akik sok mindent el tudnak viselni,
- akik nagyon hálásak és boldogok a pozitív dolgokért,
- akik vagy nagyon pozitívak vagy nagyon negatívak,
- akik általában passzívak.

A fenti kijelentésekből is látszik, hogy a társadalom a túlnyomóan szélsőséges jellemzőkkel illeti ezeket az embereket és ez legtöbbször negatív. Kutatásom egyik fő motivációja is ebben rejlik, hiszen nem szeretném, hogy a társadalom hiedelmek és berögződések alapján ítélje meg sem a fogyatékossgal élőket, sem a megváltozott munkaképességű munkavállalókat.

A fogyatékkal élők megítélése

Altman (1981) szerint a sérült emberekhez való hozzáállás három különböző szinten fontos a fogyatékossgal élők számára:

1. társaikkal és romantikus kapcsolataikban;
2. szakemberekkel, például orvosokkal, szociális munkásokkal, tanárokkal, tanácsadókkal és a munkáltatóikkal való szinten, vagyis mindazok, akik fontos, életirányukat befolyásoló elemek lehetnek
3. a társadalommal való kapcsolatukban, hiszen a nyilvános helyeken való jelenlétükre adott reakció mindennapi életük része.

Ez utóbbi szint változtatása javasolt szervezeti, közösségi és társadalmi szinten is.

VI.1. Az elfogadás fontossága közvetlen környezetükben

A fogyatékossgal élőkkel szemben a legnagyobb fokú elfogadás és segítségnyújtási hajlandóság a közeli hozzátartozók és család részéről figyelhető meg. Mind saját fogyatékossgal élő rokonukkal/ismerősükkel szemben, mind más fogyatékossgal élő egyénekkel szemben. Ezzel segítve őket, hogy megéljék a mindennapok tapasztalatait és tevékenységeit. Szociometriai vizsgálatok szerint, azok a fogyatékossgal élő (leginkább

súlyos esetek) egyének, akik közvetlen környezetük által izolációt tapasztalnak- így kevesebb tapasztalatra is tesznek szert- alacsonyabb a szociális kompetenciájuk. Ezek azonban szükségesek az alkalmazkodáshoz és hogy többi embertársukkal egészséges kapcsolatot alakíthassanak ki (Altman, 1981).

De nincs ez másképp a szellemileg ép emberekkel sem, itt is meghatározó a család szerepe már kiskorban, hiszen az alapvető viselkedési formákat itt tanuljuk meg. Éppen ezért fontos a gyerekek számára az óvoda, ahol nem csupán a játékon és készségfejlesztő foglalkozásokon van a hangsúly, hanem olyan észrevétlen dolgokon, mint a társas együttműködés. Ha ezeket a körülményeket nem biztosítjuk a fogyatékossgal élők számára, akkor felvetődik a kérdés, hogy az adott családnak és a társadalomnak mekkora szerepe van az adott egyén viselkedésében.

Összefoglalva tehát a fogyatékossgal élőknek szüksége van arra, hogy közvetlen környezetük elfogadó legyen velük szemben és bevonják őket a tevékenységekbe, hogy szociális kompetenciájuk fejlődjön. Hiszen, ha ez elmarad, az tovább nehezíti helyzetüket és társadalmi elfogadásuk és segítségük is több erőfeszítést igényel (Altman, 1981).

VI.2. Szakami segítség fontossága

Altman (1981) írása szerint a szakembereket hívhatnánk öröknek is, hiszen ők azok, akik tanácsokkal és információval látják el az egyéneket. Az orvosok az elsők, akik egészségügyi, vagy akár esztétikai tanácsot és megoldást kínálnak a sérültek számára. A szociális dolgozók nagy szerepet játszanak a család segítésében, a feladatok optimalizálásában és lelki támasz nyújtásában is. Ezért fontos, hogy ezek a dolgozók képesek legyenek elvonatkoztatni az egyének állapotától és mindenkit egyedi estként kezelni, hiszen senki sem egyforma. Nem minden fogyatékossgal élő beszél nehezen érthetően és nem minden autizmussal küzdő egyén visszahúzódó.

A tudás vajon fordítottan arányos az empátiával?

A társadalom negatív attitűdje a fogyatékossgal iránt és az ebből eredő előítéletek nagy mértékben befolyásolják a fogyatékossgal élők életét. Ezért a Southamptoni Egyetem egy kísérlet végzett, mely során első és negyedik éves orvostanhallgatók, felsőbb háztisztek és a nagyközönség tagjainak attitűdjét figyelték meg a fogyatékossgal élők felé. A mérés során eszköz az ATDP Skála volt. A tanulmány szerint nincsenek jelentős különbségek a négy csoport attitűdjei között. Azonban az alanyok egy része- akik egyetértettek azzal az állítással, hogy „A

fogyatékossgal élők több problémát okoznak az orvosoknak”- lényegesen negatívabb válaszokat adott a többi résztvevőhöz képest (Duckworth, 1988).

A tanulmány során kiderült, hogy az orvostanhallgatók tanulmányaik kezdetén több empátiával és nagyobb érdeklődéssel fordultak a páciensek felé, mint a tanulmányaik végén járó társaik. A fiatalabb orvostanhallgatók ritkábban kerülnek az érzelmileg megterhelő témákat és szabadabb módon érdeklődnek a betegek saját problémáikról alkotott nézeteikről. Ez a fogyatékossgal élő betegeknél különösen fontos, hiszen ők sokkal jobban ismerik saját fogyatékoságuk környezeti és társadalmi következményeit. Bizonyított tény, hogy a fogyatékossgal élő emberekkel szembeni negatív társadalmi attitűdök fokozzák betegségük fogyatékossgát okozó hatásait. Az előítéletes attitűdök és sztereotipikus hiedelmek negatívan hatnak a fogyatékossgal élők szociális, mentális és fizikai képességeire. Az egészségügyi szakemberek különösen fontosak a fogyatékossgal élők segítésében, de az orvosok nézetei inkább sztereotip hiedelmeken alapulhatnak, mint racionális, tudományos érvelésen (Duckworth, 1988). Mint azt Altman (1981) is kiemelte, az egészségügyi dolgozók egyfajta örként szolgálnak a fogyatékossgal élők számára. Azonban, ha az ő hozzáállásuk nem megfelelő, az a fogyatékossgal élőkre igen nagy hatással lehet (Kerr 1970). Ezt fel kell ismerni és kezelni kell az egyetemi tantervben. Mivel az orvosok attitűdje és viselkedése nagy mértékben befolyásolja a fogyatékossgal élők hiedelmeit, így kiemelten fontos ezen téma vizsgálata.

Mint azt a cikkben is kiemelték, az egészségügyi dolgozók attitűdje kihat a társadalmi megítélése is. Ennek kezelését pedig az oktatásban látják, hiszen a hallgatók kezdeti és végkifejleti empátiája csökkenhet Duckworth (1988) szerint. A fenti gondolatok mentén haladva én is ezen folyamatokat látom optimálisnak a gazdasági képzéseket illetően is.

A szakmailag hozzáértő emberek véleménye és viselkedése nagyban befolyásolja a család reakcióját és traumafeldolgozási módját. Azonban más szakmák is meghatározóak lehetnek a sérült emberek életében: a tanárok viselkedése nem csak a sérült tanuló teljesítményét befolyásolja, hanem az adott tanuló szociális megítélését társai között. Tovább az munkáltató attitűdje befolyással van a fogyatékossgal élők munkavégzésére, fejlődési és továbbjutási lehetőségeikre is (Altman, 1981).

VI.3. Az elítélő tömeg ereje

A sérült emberek legnagyobb hibája és hiányossága, nem fogyatékoságukból származik, hanem a társadalom negatív hozzáállásából.

A társadalom ezen része nincs tisztában azzal, hogy mit jelent fizikailag, vagy szellemileg korlátozottnak lenni és ez milyen gátakat jelent ezen emberek számára az életben. Az emberek általában sztereotipizálják a sérült embereket és jelzőkkel látják el őket, amik általában negatív töltetet hordoznak. A társadalom részéről egyfajta kollektív ignorancia figyelhető meg a fogyatékossgal élő emberek, és a számukra elérhető szolgáltatások irányában. A lakosság negatív attitűdje megjelenik a szabadidős programokra és/vagy a javasolt vagy létrehozott csoportos önségítő otthonok negatív megítélésében. Továbbá a fogyatékossgal élők számára biztosított speciális parkolási lehetőségekkel való visszaélésben mutatkozik ez meg. Valamint a sérült emberek kikerülésében az utcán, a bámulásban és a sutogó megjegyzésekben tükröződik. A nyilvános attitűdök finom, de mindent átható hatása szabályozza a fogyatékos egyének napi interakcióit, és befolyásolja (akár támogatással, akár elutasítással) az általuk kialakított életmódot (Altman, 1981).

VII. Hol találkozhatunk a hétköznapiakban fogyatékossgal élőkkel?

Egy átlagember nem sok helyen találkozik fogyatékossgal élőkkel sem közvetlenül, sem közvetetten. Az inkluzív pedagógia ugyan már több óvodában és iskolában megjelent, azonban sok gyerek évekig nem kap semmiféle információt, tudást arról, hogy kik a fogyatékossgal élők, hogyan kell viselkedni velük. Így mikor találkoznak egy ilyen személlyel, nem értik a helyzetet és ez felnőtt korukig így is maradhat, ha nem kapnak kellő mennyiségű és minőségű információt róluk. A fentiek pedig a stigmatizáció és hiedelmek erősödéséhez vezethetnek. A hétköznapi életben a találkozás lehet egy-egy boltban, a tömegközlekedésen, a médiaiparban vagy az interneten is.

VII.1. Bevásárlás:

Egy bevásárlás sokak számára élvezetes esemény, vagy egyszerűen egy kötelező dolog, azonban a fogyatékossgal élők számára kihívást jelenthet. Sok áruház rendkívül erős fényeket alkalmaz, hangos zenével, valamint rengeteg embert beengednek. Ezek mind zavaró tényezők lehetnek, ami miatt kevesebb fogyatékossgal élő megy el bevásárolni, így kizárva magukat egy szociális tevékenységből. A boltokban ugyan lehet kérni dolgozó segítségét, aki vásárlás alatt segíti a fogyatékossgal élő embereket, de sokszor az eladók nagyon leterheltek és többször el kell menniük a kíséret közben máshova, ami frusztrációt kelthet a fogyatékossgal élőkben.

A gyártás során egyre több cég törekszik arra, hogy termékeik minél univerzálisabbak legyenek, ami mindenki számára elérhető és könnyen kezelhető, valamint kevés fizikai erőt igényel így

elérve minél szélesebb fogyasztói piacot így nem kirekesztve a fogyatékossgal élöket sem a keresleti oldalról. Természetesen felmerül még a termékek elérhetősége és azok mozgatása a boltban. Egy amerikai üzletlánc újítként motorizált tolószéket használt üzleteiben, amihez bevásárlókosár is tartozott. Ez viszont sok fiatal fogyasztóból negatív reakciót váltott ki és vásárlásuk elmaradt. Azonban idővel megszokták és a módszer elterjedt, például a hatalmas Walmart üzletláncban is megtalálható már az Egyesült Államokban (Szilárd & Róbert, 2018).

VII.2. Tömegközlekedés:

A hétköznapiokban gyakran találkozhatunk fogyatékossgal élő személyekkel a tömegközlekedésen, azonban sokuk nem tudja igénybe venni ezt a szolgáltatást, hiszen nem minden eszköz akadálymentesített sem hazai, sem nemzetközi viszonylatban. Vanessa Stjernborg 2019-es tanulmánya megállapította, hogy a stockholmi fogyatékossgal élők a legtöbb panaszt a buszsofőrökre tették, akik nem megfelelő távolságra állnak meg a járdaszegélytől, így a busz speciális akadálymentesítő eszközeit nem lehet megfelelően használatba venni. Valamint nem engedik lejjebb a buszt, mert elmondásuk szerint nincs ilyen funkciója a járműnek, vagy nem tudják hogyan kell, esetleg elromlott, így egy kerekesszékes személy utazását jelentősen megnehezítve. Továbbá a liftek és mozgólépcsők elérhetősége és működése okozta még a legtöbb panaszt. Ezek mellett többen jelezték a sofőrök udvariatlanságát és hogy nem segítőkészek, előzékenyek a fogyatékossgal élő utasokkal. Ezzel rossz példát mutatva a jármű utasainak is és növelve a fogyatékossgal élők kiszolgáltatottságát. További probléma, hogy a menetrendek nem mindenki számára elérhetőek, például a látássérültek számára sok helyen nincs kihelyezve tábla erről, vagy nem mondják be a járműveken a megálló nevét. Hazánkban sok vidéki buszon ki sincs írva a megálló neve (Stjernborg, 2019).

Jelenleg Magyarországon a távolsági buszok, vagy a HÉV alkalmatlan arra, hogy mozgássérült személy utazzon rajta, mert csakis lépcsőn lehet felszállni rá. Végül pedig sokszor az utasok elfoglalják a speciális, elsőbbségi helyeket és azokat nem adják át az illetékes személyek számára. Ennélfogva sok fogyatékossgal élő kiszorul a tömegközlekedésből- annak ellenére, hogy 90%-os kedvezményben részesülnek egy hozzátartozójukkal- és autóra kényszerül, ami nemcsak környezetszennyező, de sokszor plusz egy főt vesz igénybe és lényegesen költségesebb is, úgy, hogy a fogyatékossgal élők havi bevétele jelentős mértékben elmarad az országos átlagtól.

VII.3. Média:

A fogyatékossgal élő emberek médiareprezentációja igen alacsony Magyarországon napjainkban. Ennek jelentősége igen nagy társadalmi szempontból, hiszen befolyásolja a média tartalmat fogyasztók általános alkotott képét a fogyatékossgal élőkről, pedig a magasabb reprezentáció segítheti a társadalmi elfogadásuk és integrációjuk (Fraser, 2018). Nagy & Kármán (2021) kutatására 2020. január 7-21-ig került sor, mely során a TV2 reklámjait vizsgálták főműsoridőben. Ezalatt az idő alatt mindössze a levetített reklámanyagok 0,009%-ában szerepelt fogyatékossgal élő személy. Ezek a reklámok mind kerekesszékes személyt jelenítettek meg, mint segítségre váró és elesett embereket.

A vizuális média szerepe

A fogyatékossgal élő személyek megjelenítése retorikai jelentőséggel bír, ami különböző típusú válaszokat vált ki a nézőkből. Ezen négy csoport pedig a következő: csodálatos, szentimentális, egzotikus és realista. Míg az első a néző átlagosságát erősíti és a fogyatékossgal élőkre pedig mindegy inspirációként tekint, addig a szentimentális retorika a fogyatékossgat megoldandó problémaként, kihívásként jeleníti meg, ahol egyfajta reménytelen szenvedőként ábrázolják a fogyatékossgal élőket. Hasonló párhuzam fedezhető fel az egzotikus és a realista retorikában, ahol az előbbi távolra helyezi a nézőt és a reklámban szereplő személyt, az utóbbi pedig csökkenti ezt a távolságot és a fogyatékossgal élők megjelenítését normalizálja, ezzel segítve az inklúziójukat. Fontos lenne tehát, hogy a média-itt kiemelten a vizuális média- megragadja a saját eszközeit a fogyatékossgal élők vizuális megjelenítésére, ezzel csökkentve ezen személyek társadalmi alulértékelését, hiszen így megtanulhatják a nem fogyatékossgal élő személyek a fogyatékossgal élőket hétköznapi emberként látni (Nagy & Kármán, 2021). Azonban észrevehető, hogy olyan fogyatékossgok megjelenítése preferáltabb, amik elsőre nem látszódnak, vagy könnyen beilleszthetők a társadalomba, ami pedig negatívan befolyásolja az intellektuális képességzavarokkal küzdők megítélését és elfogadását.

VIII. Fogyatékossgal élők a munkaerőpiacon

A Corvinus Egyetem hallgatói számos olyan kurzuson vehetnek részt, amely arra fókuszál, hogy hogyan legyenek jó vezetők, mi kell egy csapat, projekt irányításához, azonban nem jelenik meg benne a neurodiverzitás, vagy az inkluzív munkahelyek. Mára fontos lenne, hogy ne csak olyan témák, mint a női vagy etnikai egyenjogúság jelenjenek meg az egyenlő bánásmód, fizetés, előrelépési lehetőségek terén, hanem a neurodiverzitás is.

Jelenleg körülbelül 1,2 milliárd ember él fogyatékossgal, azonban a cégek mindegy 4%-a biztosít olyan körülményeket, ahol el tudnak helyezkedni a fogyatékossgal élők. Fontos lenne tehát, hogy a cégek több akadálymentesítő intézkedést hozzanak és befogadási, vagyis inkluzív stratégiát alakítsanak ki. Hiszen a társadalomra és a fogyatékossgal élőkre is igen nagy hatással vannak ezek az intézkedések. Az előbbi csoportot nagy mértékben érinti, hogy hasznos tagjai lehetnek ők is a társadalomnak, hogy befogadják őket és egy csoporthoz tartozhatnak. Így a szociális szorongásuk is csökkenhet, hiszen az emberek megismerik őket, megtanulják milyen esetleges különleges bánásmódot igényelnek a fogyatékossgal élők. Ennek eredményeképpen a stigmatizáció, a sértő megjegyzések, fogyatékossgal élők kihasználása is csökkenhet, vagyis a társadalmi elfogadásuk nő. Ami a fogyatékossgal élők hozzátartozóinak is nagy segítség, hiszen sokszor ők sem tudnak visszatérni a munka világába, hanem mint például Magyarországon ápolási segélyben részesülnek. Ami sok esetben elengedhetetlen, hiszen nem minden érintett alkalmas a munkára.

A fogyatékkal élők gondozóinak munkaerőpiaci helyzete

Ha a munkára alkalmas fogyatékossgal élők aktív részvevői a munkaerőpiacnak, így a szüleik is könnyebbek tudnak munkát vállalni. Azonban, további nehezítő tényező ezen szülők, gondozók számára, hogy sokszor nem 8 órás munkaviszonyba tudnának visszatérni, -mivel az általuk gondozott fogyatékossgal elő személyt sem 8 órában alkalmazzák, vagy az oktatási, foglalkoztatási intézményben nem lehet ott egy egész nap- de szinte csak erre van lehetőség manapság. Míg a kisgyermekes anyukákat védi a munka törvénykönyve, hogy csökkentett munkaidőben is visszamehetnek munkahelyükre dolgozni, addig a fogyatékossgal élő gyermekek anyukáira nincs külön kitétel. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet becslése szerint a fogyatékossgal élők kirekesztésének költségei az OECD-országok bruttó hazai termékének (GDP) akár 7%-át is elérhetik (Perez-Chao, 2022).

A fogyatékkal élők és az üzleti hatékonyság

A fogyatékosági integráció feltűnően hiányzik a szabványosított kulcsfontosságú teljesítménymutatókból, mérőszámokból vagy célokból, amelyeken keresztül a szervezetek mérik hatásukat, teljesítményüket és a társadalom számára nyújtott értéküket (Perez-Chao, 2022). Mindez nem, vagy nagyon ritkán jelenik meg a Corvinus Egyetem hallgatóinak tanulmányaiban is számiteli, pénzügyi tanulmányikhoz kapcsolódóan.

A kutatások azt mutatják, hogy a sokféle nézőpont jobb üzleti eredményeket generál, és hogy ha az emberek a munkahelyükön érzik, hogy összetartoznak, akkor kreatívabbak, egészségesebbek és elkötelezettebbek. A sokféle nézőpont önmagában azonban nem elég - sokkal inkább a sokféleség alkalmazása és integrálása az, ami valóban értéket teremt. Ez különösen igaz a neurodivergens egyénekre, akik segítik a szervezeteket az innováció iránti igény kielégítésében. Az EY kutatása szerint a neurodivergens egyénekből álló csapatokban magasabb az innováció aránya, mint a kizárólag neurotipikus alkalmazottakból álló csapatokban. Ennek eredményeképpen azok a szervezetek, amelyek kihasználják a sokszínűségből fakadó kreativitást, jobb helyzetben vannak ahhoz, hogy a jövőbeli siker szempontjából kulcsfontosságú területeken kiemelkedjenek, és erős szervezeti izomerővel rendelkeznek az átalakuláshoz (Perez-Chao, 2022; Hofman, 2020).

A Corvinus Egyetem hallgatóinak attitűdje a fogyatékkal élő dolgozókkal kapcsolatban

Zsóka és Ásványi (2021) a Budapesti Corvinus Egyetem, fenntarthatósági kurzusán folytatott kutatásában a fogyatékosággal élő személyekkel való közös munka is megjelenik. A kutatás során többfaktoros elemzést alkalmaztak. Ebből az első faktort felelősségorientáltak nevezik, mivel a tagok preferenciastruktúrái igen erős elvárásokkal rendelkeznek a válaszadókkal szemben a következő területeken: munkavállalói és fogyasztói szerepkörök, valamint erős egyéni társadalmi és környezeti felelősségvállalás a magánintézkedésekben. A harmadik faktor jellemzői azonban egyértelműen individualista viselkedési mintákat sugallanak (Zsóka & Ásványi 2021).

A kutatás során négy felelősségi típust vizsgáltak, melyből munkám során az egyéni társadalmi felelősségvállalást emelném ki. Ezt a típust az önkéntesség és a közösségért való cselekvés formájában vizsgálja a cikk, mely során megállapítható, hogy csakis az első faktor, vagyis a felelősségorientált hallgatók számára fontos az egyéni tevékenységekkel kapcsolatos társadalmi felelősségvállalás. Számukra nem okozna gondot a fogyatékosággal élő kollégákkal együttműködni. Ezzel szemben a tanfolyam után a változó preferenciák miatt a

faktorokat másképp definiálták. Az első faktor a felelősségvállalás-központúak közé sorolható továbbá, a harmadik faktor a szociális és környezeti szempontból érzékenyebb preferenciastruktúrákat tartalmaz a kurzust követően, azonban nem következetesen. Az első tényezőbe tartozó hallgatók pozitívabbá váltak abban, hogy a közösség érdekében cselekedjenek és szívesebben dolgoznának együtt fogyatékossgal élőkkel (Zsóka & Ásványi 2021). Mindez annak köszönhető, hogy a kurzus során nagy hangsúlyt fektettek az oktatók a társadalmi érzékenyítésre és az egyéni társadalmi felelősségvállalás növelésére. Ezzel szemben a harmadik tényező tagjai preferenciasorrendjükben hátrébb sorolták a fogyatékossgal élő kollégákkal való közös munkát. Az eredményt vizsgálva elengedhetetlennek tűnik a kurzus tartalmának és az oktatás eszközeinek további vizsgálata.

Itt azonban felvetődik a kérdés, hogy miért csökkent ez a tendencia a kurzus után és milyen érzékenyítésre lenne szükséges ezen diákoknak, hogy megváltozzon a fogyatékossgal élőkről a gondolkodásuk. A fent említett diákok családi és szociális hátterének felmérése elengedhetetlennek tűnik a pontosabb következtetések levonásához. Találkoztak-e valaha sérült, fogyatékossgal élő emberekkel élőben, beszélgettek-e velük, vagy a családjukkal? Továbbá részletesebb vizsgálatot kívánna, hogy pontos milyen okból fakad, hogy nem szeretne az adott egyén fogyatékossgal élő kollégákkal dolgozni. Azért, mert előítéletes a fogyatékossgal élőkkel szemben és már a mindennapokban sem létesítene velük kapcsolatot, vagy mert nem gondolja, hogy az adott munkakör elvégzésére alkalmasak a sérült emberek? A két indok gyökere egészen különböző lehet, azonban a megoldások ezek feloldására, vagy legalább enyhítésére igen hasonlóak lehetnek.

A megoldás az edukációban lehet, amely nem csak tényeket közöl a sérült emberekről, hanem bevonja az egyéneket és saját tapasztalásokon keresztül tanulhatnak.

IX. Módszertan

A fogyatékossgal élő személyekkel kapcsolatban folytattam kvantitatív és kvalitatív kutatásokat. Míg az előbbi esetén a Q-módszert használtam, addig az utóbbi esetben mélyinterjúkat, mely során egyszerre történt a részvevő hallgatók edukációja és motivációik, attitűdjük feltárása.

IX.1. A kutatás célja:

Kutatásom fő kérdése, hogy a kiválasztott hallgatók attitűdjében történik-e preferenciaszerkezet változás, vagyis elfogadóbbak lesznek-e mindennapi és munkahelyi környezetükben egyaránt

a fogyatékossgal élő és megváltozott munkaképességű emberekkel szemben, azáltal, hogy ismereteik bővülnek róluk.

Ezzel célom felmérni a felsőoktatásban részt vevő fiatalok attitűdjét a fogyatékossgal és a fogyatékossgal élőkkel szemben, majd megvizsgálni, hogy mennyire nyitottak a hallgatók ezen téma közelebbi megismerésére. Végül pedig, hogy a percepciójuk pozitív irányban megváltozzon a témát illetően és egy lépéssel közelebb legyen a társadalom a fogyatékossgal elfogadáshoz és integrációjához.

IX.2. A minta leírása:

Kutatásom alapsokasága a Budapesti Corvinus Egyetem hallgatói voltak. A minta önkényes kiválasztással folyt a saját baráti és ismerősi körömből. A kutatás kvalitatív jellegéből adódóan nem a reprezentativitás volt a cél, hanem a célcsoport gondolkodásmódjának és preferenciaszerkezetének megértése és esetleges megváltoztatása a témával kapcsolatban. A Q-módszerhez nem szükséges nagy minta, így minimum 15 főt tűztem ki célul, de végül 16 fő volt nyitott az érzékenyítő tréningre. A résztvevőket nem bontottam szét külön csoportokra, viszont fontos szempont volt, hogy nyitott legyen a tanulásra a fogyatékossgal élőkkel kapcsolatban és megbízható hallgató legyen. Vagyis heti szinten, határidőre megnézze a kért anyagokat és interjút is tudjon adni.

IX.3. Kvalitatív minta módszertana:

A hallgatók attitűdjének, gondolkodásmódjának mélyebb megértése érdekében online mélyinterjút alkalmaztam, mely lehetőséget adott egy összetett és érzékeny téma feltárására. Mivel összesen 16 személlyel folyt a kutatás és négy nagy részből állt az érzékenyítő tréning, így online módon kerültek megrendezésre a mélyinterjúk. A módszertant indokolta még, hogy az alanyok távol voltak egymástól és többen külföldön is tartózkodtak a tréning ideje alatt. A tréning előtt és után került sor a kvantitatív elemzéshez használt kérdőív kitöltésére. A legelső rész csakis oktatási anyagot tartalmazott, ahol először is megismerhették a résztvevők az én motivációm a kutatás témáját illetően. Valamint egy általános képet kaphattak a résztvevők a fogyatékossgáról, a megfelelő fogalmak és kifejezések használatáról, amely egy alapot biztosított a későbbi tréningekhez. Ezután három alkalommal, összesen 7 videót kellett önállóan megtekinteniük, amelyek mind a kutatási terület egy-egy részét fedték le. Első alkalommal a fogyatékossgal élők mindennapjairól tudhattak meg többet, közvetlen, fogyatékossgal élő személyek nyilatkozatai alapján. Ezután a fogyatékossgal élő személyek oktatási rendszerben való jelenlétéről, vagy éppen hiányáról láthattak nyilatkozatokat a szülők és gyermekek

részéről. Végül pedig a fogyatékossgal élők munkaerőpiacon való megjelenése, szerepe volt az utolsó tréning témája. Minden tréning videót követően online mélyinterjút folytattam Microsoft Teams alkalmazáson keresztül a résztvevőkkel, melyek egyenként, átlagosan 10 percet vettek igénybe. A trénisorozat egy hónapon keresztül zajlott, folyamatos kommunikációval és egyeztetéssel a résztvevőkkel. Az oktatási anyaghoz a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar egyik kiadványát használtam, amely eredetileg kisgyermekek számára készült, azonban jó kiindulási alap volt számomra.

IX.4. ATDP skála és Q-módszer áttekintése:

Először a szakirodalom tanulmányozásával kezdtünk, hogy mely módszer lenne alkalmas egy kvalitatív témát kvantitatív módszerrel elemezni, hogy a hallgatók attitűdjében bekövetkező változást hatékonyan tudjuk felmérni. Mivel a tréningssorozat hatása viszonylag közvetett lehet és csak később jelenhet meg az időben, így kutatás résztvevőinek attitűdjének feltárására a Q-módszert használtuk, melyhez az ATDP (Attitudes Towards Disabled People) skála (Yuker és mtsai., 1970) állításait használtuk. Az ATDP skála felnőtteknek szánt kérdőív, mely egyaránt tartalmaz pozitív és negatív állításokat is. A kérdőív elemei a társadalmi hozzáállást kívánják felszínre hozni és a fogyatékossgal élők kategorikus leírására fókuszálnak. A kijelentések a csoport alanyainak fogyatékossgal és a fogyatékossgal élő személyekkel kapcsolatos attitűdjét egyaránt mutatja. Habár a skála igen régi, mégis tartalma igen közel áll a jelenlegi magyar valósághoz (Dr. Hüse, 2017). A skálát először Szegő Ágnes (2004; 2008) alkalmazta magyarul, azonban a 30 ítemes változatát. Mivel Szegő a mérőeszköz validitását magasnak találta, ezért a Down Egyesület „Mindenkinek becsengettek!” program hatásvizsgálatába Dr. Hüse (2017) is beillesztette az ATDP skálát, melynek fordítását saját maguk végezték, hiszen a módszernek nincs validált, magyar változata.

Az említett Q-módszert William Stephenson fejlesztette ki az 1930-as években, és jellegzetessége, hogy a kvalitatív és kvantitatív kutatási módszerek között helyezkedik el. Az alkalmazása lehetővé teszi a minták feltárását a válaszadók különböző preferenciáival együtt, és a vélemények összetettségének csökkentését, miközben számszerű eredményeket szolgáltat. A Q-módszertan előnye a Likert-skálával szemben, hogy nem értékeli külön-külön az állításokat, hanem a válaszadók preferenciáit egymáshoz viszonyítva rangsorolja, ami kifinomultabb véleményeket és eredményeket eredményez (Ásványi és mtsai., 2022). Valamint, további előnye, hogy kisebb kutatási minta is (12-50 válaszadó) elegendő az elemzéshez. A reprezentativitás nem a cél - a fő cél az, hogy az adott témával kapcsolatban különböző szempontokat és preferencia struktúrákat azonosítsunk (Zsóka & Ásványi, 2021).

IX.5. Q-módszertan lépései:

Elsőként a kutatási cél került definiálásra, miszerint a fogyatékoság társadalmi elfogadása hazánkban még nagyon alacsony szinten van, ami az fogyatékosággal élő egyénekre is negatív hatással van. Jelenleg a társadalmi fenntarthatóság, azon belül is a fogyatékoság kevés helyen jelenik meg az oktatásban, a felsőoktatásban pedig leginkább az egészségügyben és társadalomtudományokban.

Azért, hogy a diákok preferenciaszerkezetének változásait megfigyelhessük, kétpontos mérést- a tréning előtt és után- végeztem. Az ATDP skála eredeti állításaiból válogattam, melyeket két nagy csoportra osztottam, úgy, mint a fogyatékosággal élők általános megítélése és munkaerőpiaci helyzetük. Ezeket további állítások egészítették ki, amelyek a fogyatékosággal élők oktatásban való megjelenítését fedte le. Így a szakirodalmi megállapítások segítségével három nagy csoportot azonosítottam, összesen 49 állítással, amely az 1. számú mellékletben található meg. A válaszadókat arra kértük, hogy állításaikat egy kvázi-normális eloszlású táblázatban helyezték el, ami kényszerítette őket, hogy az állításokat relatív sorrendbe helyezték. Az állítások pozitív vagy negatív formában lettek megfogalmazva annak érdekében, hogy elősegítsék a prioritizálási folyamatot (Ásványi és mtsai., 2022). A kiértékelési folyamat során a módszer páronként összehasonlítja a preferencia-sorrendeket (vagyis a Q-osztályokat), és meghatározza azok korrelációját (Dr.Hofmeister & Simon, 2006).

Eredményként egy ún. interkorrelációs mátrix lesz, amelyből főkomponens módszer segítségével faktorok előállítása történik, vagyis azon tipikus Q-osztályok, amelyek az egyéni vélemények „közös nevezőjét” foglalják magukba (Dr.Hofmeister & Simon, 2006).

Q-módszernél használt preferenciatáblázat (Forrás: saját szerkesztés)

[illegible]

Jelen fejezetben a kutatás eredményeit szeretném összevetni, melyek a csoport és faktorszintű preferenciaszerkezetváltozásokat tartalmazzák, az egyéni vélemények változásával kiegészítve.

A válaszadók által adott értékeléseket Q-pontszámoknak nevezzük, amelyeket PQmethod 2.35 szoftverrel elemeztem. Elvégzésre került a főkomponens-elemzés, majd VARIMAX rotáció, amely segítségével könnyebben értelmezhető az eredmény. Ennek eredményeképp összesen 8 faktort kaptunk. A faktorok végső számát az eigenvalue (1 feletti érték), a VARIMAX rotáció után kapott kumulált variancia (60%) [BS1] határozta meg és hogy minden faktorhoz tartozzon két vélemény, így végül 2 faktort kaptunk.

A vélemények számának megoszlása eltérő volt, az első faktorba 9, míg a másodikba 7 ember tartozott, mint ahogy a 2. Táblázatban is látható.

2. Táblázat:

Pre-faktor mátrix a magyarázóváltozóval (X)- Q szétválasztás (Forrás: saját szerkesztés)

Sorszám	1. faktor	2. faktor
1	0.2312	0.8548X
2	0.0986	0.7547X
3	0.7907X	0.4218
4	0.4140	0.6462X
5	0.7929X	0.2677
6	0.3534	0.7686X
7	0.6196X	0.1393
8	0.4166	0.5019X
9	0.2330	0.7527X
10	0.7036X	0.5997
11	0.7481X	0.2659
12	0.7937X	0.1136
13	0.6949X	0.5311
14	0.4323	0.7142X
15	0.7961X	0.4262
16	0.6877X	0.3711
Exp. variancia %	36	31
Előfordulása:	9	7

A faktorok sajátos jellemzői

A Z-score értékek segítségével megállapítható, hogy a két faktorra mely állítások a leginkább jellemzők. Általánosan elmondható, hogy a mindkét faktor véleménye sokszor eltér az átlag értéktől a fogyatékossggal élők általános megítélésében. Az első faktor véleményében nagyon erősen megjelenik az egyenlőség elve minden ember között. Ezért is értenek egyet azzal, hogy a médiában nagyon alacsony a fogyatékossggal élők reprezentációja. Valamint kiemelendő pont, hogy a csoport tagjai szerint kellene speciális iskolák a fogyatékossggal élők számára. Itt két megközelítést alkalmazhatunk, az egyik szerint ezen faktor nem támogatná az inkluzív pedagógiát és egy különálló csoportként kezelné a fogyatékossggal élőket, vagy a fogyatékossggal élők számára speciális oktatást kell biztosítani a fejlődésük érdekében. Ezen kérdés mélyebb megértését a dolgozat további részében fogom vizsgálni és elemezni. A második faktor véleményét vizsgálva szintén megjelenik a speciális iskolák létének kérdése, ezen faktor véleménye szerint még inkább igény van ezekre az iskolákra, mivel egy fogyatékossggal élőknek az ő álláspontjuk szerint nem kell ugyanazoknak az elvárásoknak megfelelnie, mint másoknak. Érdekes azonban, hogy szerintük a kormány feladata lenne a fogyatékossggal élőkről gondoskodni, mely azt sejtetni, hogy számukra a fogyatékossggal

élők egyértelműen mások és védelemre szorulnak. Ezt erősíti, hogy véleményük szerint vigyázni kell, mit mondunk, ha egy fogyatékossgal élő társaságában beszélgetünk. Azonban tisztában vannak a társadalom által használt sztereotipikus hiedelmek negatív hatásával a fogyatékossgal élőkre. Így felmerül a kérdés, hogy ezen csoport tagjainak nincs elég információ vagy tudás a birtokában a fogyatékossgal élő embereket érintően, vagy szintén egy különálló csoportként tekint a fogyatékossgal élőkre, mint ahogy az első faktornál is felmerült. Elemzésem további részében, a lehetőségekhez mérten ezen okokat is szeretném feltárni.

Az adatokat tovább vizsgálva elmondható, hogy az első faktor véleménye nagyobb számban tér el az átlagtól, és a pozitív állításokkal többször egyetértenek, míg a negatív állításokkal többször nem, mint a második faktor tagjai a fogyatékossgal élők munkaerőpiaci helyzetét, integrálódását illetően. Az első faktor úgy véli, ha a hallgatók megfelelő edukációt kapnak, akkor később könnyebben és szívesebben dolgoznának együtt fogyatékossgal élő emberekkel. Tehát szerintük fontos az erről való edukáció és tájékozottság. Ezen területen is megjelenik a faktor egyenlő bánásmódra való törekvése, vagyis ők szívesen dolgoznának fogyatékossgal élő személlyel és nem éreznék azt, hogy kevesebbet kellene keresniük, mint a többi munkavállalónak. A második faktor esetében csupán két állítás tért el az átlagtól jelentősen. Mindkettő megjelent az első faktorban is, ezzel hasonlóságot mutatva a két csoport alanyainak attitűdjében. Mindkét faktor esetében az egyenlő fizetés átlagosan ugyanannyira fontos, azonban a második faktor kevésbé tartja valószínűnek, hogy az edukáció segítene a munkahelyi elfogadásban, mint az első faktor. Végül pedig a fogyatékossgal és az oktatás kapcsolatát vizsgálva különös ellentét jelentkezik a két csoport között, mivel az első úgy gondolja, hogy a fogyatékossgal élőknek nem mindig lennek szükséges speciális iskolába járniuk, addig ez az állítás a második faktornál nem is jelenik meg, hanem véleményük szerint a fogyatékossgal élőknek nagy szükségük lehet speciális oktatási módszerekre, akkor is, ha mentálisan nem érintettek.

Elmondható, hogy mindkét csoport látja a társadalom befolyását a fogyatékossgal élőkre, azonban a második faktor tagjai nagyobb jelentőséget tulajdonítanak neki, ami odafigyelésre vall. Feltévéseim szerint a második faktor tagjai jobban meg tudják ítélni a társadalom hozzáállását a fogyatékossgal élő emberekkel szemben, ezáltal reálisabban látják őket, de és kevésbé nyitottak az inklúzióra, habár készségesen segítenének nekik az órákon és határozottan azt gondolják, hogy ugyanazt a felsőfokú képesítést érdemli egy fogyatékossgal élő, mint egy normál ember, még ha könnyítéseket is kapott a tanulmányai során. Emellett az első faktor

pedig pozitívabban látja saját szemszögéből a fogyatékossgal élöket, így náluk a társadalmi szempontú állítások nem is jelentek meg kiemelkedő értékkel. Tehát úgy gondolják, ök is tanulhatnak a fogyatékossgal élöktől, nem csak fordítva.

Összességében elmondható, hogy mindkét faktor segítökészen áll a fogyatékossgal élökhöz és több ponton egyezik a véleményük, tehát nem két teljesen ellentétes gondolkodásmódról beszélhetünk. Azonban észrevehető, hogy az első faktornak a tagjai a fogyatékossga és a fogyatékossgal élökre a társadalom integrált részeként tekintenek, akiket nem kell megkülönböztetni, tehát egyenlő felekként látják öket. Azonban a második faktor állításai alapján a hallgatók a fogyatékossgal élő emberekre leginkább sajnálattal tekintenek, akiknek szívesen segítenek, de a társadalom egy külön része, ezért másfajta bánásmódra van szükségük.

Egyetértés a két faktor között

A továbbiakban a Z- score-ok varianciájának a segítségével megvizsgáltam, hogy a két faktor tagjai mely témákat és állításokat illetően vannak hasonló véleményen és melyek terén különbözik a véleményük.

Kiemelendő az az állítás mely szerint a fogyatékossgal élő személyekkel barátkozó emberek egyik csoport véleménye szerint sem furcsák. Ezt alátámasztja, hogy mindkét csoport a legszélsőségesebb negatív értéket (-4) adta az állításra és ebben értenek a leginkább egyet. A munka világát tekintve egyetért a két csoport abban, hogy a fogyatékossgal élöknek nem feltétlenül van szükségük lényegesen különleges bánásmódra és a cégek számára sem akkora kihívás és anyagi teher egy fogyatékossgal élő személy alkalmazása. Továbbá nem zavarná öket, ha egy fogyatékossgal élő munkatársuk ugyanannyit keresne, mint ök, ám nem is tartják innovatívabbnak a neurodivergens egyénekből álló csapatokat. Mindemellett nem értenek egyet azzal, hogy a fogyatékossgal élöket jobban kellene védeni a kirúgástól, vagy hogy nem kellene jövedelemadót fizetniük. Tehát ezen a téren az elfogadás és az egyenlő bánásmód erősen megjelenik az attitűdükben. A mindennapi életre vonatkozó állításokat illetően többször megjelenik, hogy a csoport szélsőséges véleményre hajlamosabb, ha társadalmi szintű kijelentésről van szó, esetleg olyanról, ami közvetlen kapcsolható hozzájuk- például oktatás, ahol szintén egyetértenek abban, hogy a speciális iskolák szükségesek, hogy pontosan milyen okból, az egy további vizsgálandó terület. Azonban felfedezhető, hogy az olyan állításoknál, ahol a fogyatékossgal élő emberek érzéseiről van szó, tehát egy mélyebb kapcsolódás lenne szükséges a válaszoló részéről, ott közömbös értékek jelentkeznek, mely az információ hiányára utalhat. Ilyen a fogyatékossgal élök nevelési kérdése, hogy a szülő mennyire legyen

engedékeny, vagy hogy ezen személyek általánosságban szomorúbbak-e, mint a többi ember. Végül pedig az oktatás terén igen pozitív a kitöltők megítélése, látható, hogy teljesen azonosulni tudtak a kérdéssel. Itt erősen megjelenik a segítőkészség és az elfogadás.

Különböző vélemények a két faktor között

Az adatokat tovább vizsgálva a kitöltők véleménye több ponton is eltér egymástól. Mindezek mellett megfigyelhető, hogy a kérdések több mint ötödénél jelentős mértékben különbözött a két faktor véleménye az állításokat illetően. Kisebb véleménykülönbségek fedezhetőek fel a munka világában, valamint az olyan állításokat illetően, amik a fogyatékossgal élők érzelmeire vonatkoznak. Feltehetően ennek oka, hogy az első faktor tagjai közül többen is mindennapi kapcsolatban vannak fogyatékossgal élő személyekkel, így ők több információval rendelkeznek a fogyatékossgal élők érzelmei terén, míg a második faktor tagjai kevésbé szélsőséges pontszámmal értékelték ezeket az állításokat. Érdekes tényező, hogy míg egyik csoportot sem zavarná, hogy egy fogyatékossgal élő fizetése ugyanannyi, mint a sajátja, addig a második csoport tagjai számára kevésbé lenne problémamentes ilyen kollégákkal együtt dolgozni. Tehát nem érzik kevesebbnek ezeket a kollégákat, de nem tudják hogyan működjenek velük együtt.

Végül a legnagyobb véleménykülönbségek a társadalmi normákat illetően születtek. Itt az a tendencia vehető észre, hogy ugyan mindkét csoport segítőkészen áll a fogyatékossgal élőkhez, azonban a második faktor részvevői több állításban is lényegesebben negatívan gondolkodnak. A legtöbb állítás a társadalom attitűdjére fókuszál és a fogyatékossgal élők szociális képességeire. Ezen a területen pedig ellentét van a két csoport között, mivel a második faktor tagjai nem gondolják, hogy a fogyatékossgal élőknek lehet átlagos életük, hiszen nem ugyanolyanok, mint bárki más. Ezért úgy gondolják a kormány feladata ezen emberek anyagi biztonsága. Mindezek mellet szeretném kiemelni a speciális iskolák megközelítését. Mivel mindkét faktor szükségesnek tartja a speciális iskolákat a fogyatékossgal élő személyek számára, azonban az adatok vizsgálatával kiderült, hogy a más lehet a megközelítésmódja a témának. Míg az első faktor egyért azzal, hogy a fogyatékossgal élőknek nincs szüksége más oktatási módszerekre, ha szellemileg nem korlátozottak, addig a második faktor szerint nagy szükség van erre ilyen esetben is. Továbbá jelentős különbség fedezhető fel abban, hogy mennyire tartják valószínűnek, hogy egy fogyatékossgal élő személy átlagos szociális életet éljen, vagy hogy ugyanolyan boldog-e. Elmondható, hogy a második faktor tagjai inkább semleges véleménnyel vannak a téma iránt, míg az első faktor pozitívabban látja a helyzetet. Azonban jelentős véleménykülönbség van a súlyos fogyatékossgal élő emberekről, mivel az

első faktor nem gondolja, hogy nehezebb velük kapcsolatot teremteni és azt ápolni, azonban a második csoport extrém mértékben nehezebbnek gondolja. Ennek oka lehet, hogy az első csoport tagjai kevésbé látják objektíven a fogyatékossgal élöket és inkább érzelmi alapon töltötték ki a kérdöívet. Azonban kiemelném, hogy az első csoport véleménye semleges a fogyatékossgal élök szociális képességeik és boldogságukkal kapcsolatban. Így feltehetően racionális kitöltésről beszélhetünk az első faktor részéről. Másik ok lehet, hogy több kitöltö is közvetlen kapcsolatban van fogyatékossgal élővel, így több tudása van erről, és így elfogadóbb is. Ezt erősítheti a leginkább eltérő állítás is, miszerint a fogyatékossgal élök ugyanolyanok, mint bárki más. Az első faktor tagjai ezzel teljes mértékben egyetértenek, ezzel szemben a második faktor tagjai ugyan nem extrém módon tagadják ezt, de véleményük szerint vannak eltérések az ilyen emberek esetében. Ami nem feltétlen jelent rosszat, csak másságot. A kérdés az, mennyire nyitottak a második faktor tagjai a tanulásra és a nyitottságra.

Összegzés

A leginkább szignifikáns kijelentés a hallgatók edukációjáról és attitűdváltozásukról szól, ami dolgozatom fő fókuszába tartozik, így külön ki szeretném ezt emelni. Az állítás szerint, ha a hallgatók több információt szereznek a fogyatékossgal élőkről, akkor szívesebben dolgoznának velük együtt a munkahelyükön is. Mivel kutatásom része egy érzékenyítő tréning, mely a hallgatók preferenciaszerkezet változást vizsgálja a kutatás során, ezért a továbbiakban szeretném az kijelentés okait feltárni és célom változtatni ezen. A korábbi adatok vizsgálatát tekintve, a különbözőség javarészt abban rejlik, hogy az első faktor befogadóbb, inkluzívabb és érzékenyebb a témát illetően, míg a második faktor leginkább az ösztársadalmi attitűdöt képviseli, amely jelenti a sajnálatot és az exklúziót. Ezt bizonyítja, hogy a legnagyobb magyarázóerővel bíró állítások azok, amelyek a fogyatékossgal élök társadalmi egyenlőségét, intelligenciáját vagy képességeit jellemzik. Tehát a két csoport között ellentét van abban, hogy a fogyatékossgal élökre tekinthetünk-e úgy, mint a társadalom egy integrált része, vagy mindig is egy fal fogja elválasztani őket a való világtól.

Az a tendencia figyelhető meg, hogy a két faktor tagjai egyetértenek az olyan általános témákat illetően, amelyekhez közvetlen ök nem kapcsolódnak. Vagyis az olyan témák, mint a vizuális média befolyása, vagy hogy a fogyatékossgal élök szülei milyen nevelési módszert alkalmazzanak, vagy éppen a termékek különleges csomagolása. Az is elmondható, hogy ezen témákat illetően inkább semlegesnek mondható mindkét csoport véleménye. A munka világában is az olyan témákban ért egyet a csoport, amely nem az egyént, inkább a cégeket érinti. Azonban az is látható, hogy a csoportnak nem lenne ellenére, hogy fogyatékossgal

élővel dolgozzanak együtt. Mivel szerintük a fogyatékossgal élők nem hátráltatják a munkát és nem is kerül több pénzbe a cégeknek fogyatékossgal élőket alkalmazni. Ezeket arra vezetném vissza, hogy a hallgatók feltehetőleg irodai környezetben dolgoznak, vagy ebben képzelik el a jövőjüket, így az a percepciójuk, hogyha felvették a fogyatékossgal élő személyt a céghez, el tudja látni a munkáját és fogyatékossga nem akadályozza ebben, vagy nem ebben mutatkozik meg. Ugyanezt a tendenciát véltem felfedezni az oktatásra vonatkozó állítások terén is. Tehát ha egy hallgatótársuk lenne fogyatékossgal élő, semmi problémájuk nem lenne vele, mivel már az az illető bizonyította rátermettségét, hogy felvették ebbe az iskolába. Gondolatmenetem szerint, ha közvetlen kapcsolatot feltételezünk a kitöltő és a fogyatékossgal élő között, akkor sokkal elfogadóbbak és segítőkészek. Tehát egyéni szinten mindkét csoportban megvan a segítő és együttérző gondolkodásmód. A kérdés az, hogy mennyire képesek ezt átültetni a gyakorlatba is, ezzel segítve a valódi változást?

X.2. Kvalitatív kutatás eredményei:

Az érzékenyítő tréning első részében egy saját készítésű videó került bemutatásra, mely informatív tartalmú volt. Továbbá a videó elején megosztásra kerültek a saját motivációim a kutatás témáját illetően, mivel személyesen is érintett vagyok a témában.

Második érzékenyítő tréning- A mindennapok

Ezt követően a második tréningen a hallgatók Autizmuson innen: Szabó Mariann videóját tekinthették meg, akinek igen nehéz sorsa volt, rossz családi körülményei és 25 évig nem diagnosztizált autizmusa miatt is. A továbbiakban szeretném a hallgatókat a Q-módszer által megállapított két csoportba sorolni és a mélyinterjúkat eszerint vizsgálni. Az első faktor hallgatói leginkább dühöt, csalódottságot és meglepődést éreztek a videóval kapcsolatban és a társadalom hozzáállását illetően, míg a második faktor többször említette a sajnálatot és az együttérzést, ám kiemelték, hogy nem az autizmus tényét sajnálják, hanem a Mariannt ért bántalmazást. Kiemelném, hogy mindkét faktorban egy-egy személy felismerte a saját traumáit Mariannon keresztül, így azonosulni tudtak vele, még úgy is, hogy egyikük sem fogyatékossgal élő személy. Habár mindkét csoport megdöbben, hogy ilyen későn diagnosztizálták Mariannt, mégis az a közös vélemény, hogy manapság könnyű dolga van az orvostudománynak, hiszen a modern eszközök segítségével sokkal egyszerűbb a helyes és gyors diagnózist felállítani. Ennek ellenére az egyik válaszoló- aki közel 50 fogyatékossgal élő emberrel és szüleikkel találkozott már, mivel egy ilyen alapítványnál önkéntes jelenleg- válasza határozottan nemleges volt a gyors diagnózist illetően. A válaszolónak nagyobb rálátása

van a témára és sokkal több személyes eset is ismer. Ez megmutatja, hogy mekkora a különbség a feltételezéseken és az orvostudomány fejlődésére alapozó válaszok és a közvetlen információ között. Azonban elmondható, hogy a második faktor tagjai realisabb képpel rendelkeznek e témát illetően és többször érkezik nemleges válasz a részükről. Emellett két alany is említ plusz információt, amely az autizmus ismeretére utal- a maszkolás fogalmát, valamint, hogy a nőknél nehezebb diagnosztizálni.

Megtudhatták a hallgatók azt is, hogy milyen kihívásokkal és családi traumákkal kellett Mariannak szembenéznie. Ezt mindenki felháborítónak találta, azonban míg a második csoport azt mondta, illet senkinek sem szabadna mondani, tehát teljesen átlagosan tekintettek a fogyatékosággal élőkre, addig az első faktor tagjai többször is kiemelték, hogy egy érzékenyebb ember számára, mint Marianna, ezt hatványozottan rosszat tesz, tehát itt kiemelt figyelmet fordítottak az autizmussal élők szociális és mentális képességeire, ezzel empátiát mutatva. Szinte minden alany találkozott már autizmussal élő személlyel, több családban is van érintett. Jellemző, hogy kezdetben nem tudták, hogy az adott személy autizmussal él, csak érezték, hogy más, nem értették miért viselkedik máshogy. Többször is elhangzott az a mondat, hogy: „most már értem miért volt ez és jó lett volna akkor is tudni erről”. Az első faktorban többször megjelent az egészségügyi állapot mögött rejlő személy elfogadása és szeretete, míg a második faktornál több negatív tapasztalat is volt, sokszor sajnálatot éreztek, vagy nem tudták hogyan viselkedjenek velük. Az egyik válaszoló távoli családjában is van egy autizmussal élő fiú. Elmondása szerint a szülei elmondták neki, hogyan kell viselkedni, így könnyebb volt ugyan, de magától nem biztos, hogy barátkozott volna vele.

"Nem is látszik rajtad, hogy autista vagy!"

Az alábbi kijelentés: "Nem is látszik rajtad, hogy autista vagy!" a legtöbb válaszolóban negatív érzéseket keltet. Egyértelműen pejoratívnak gondolták, amely azt emeli ki, hogy az autizmus egy negatív dolog, ami jó, ha nem észrevehető, miközben ez egy olyan tény az adott személyről, amit nem lehet megváltoztatni. Azonban a második faktorban három személy szerint is tekinthető ez bóknak és nem látnak benne negatív töltetet. Mindkét faktorban van két személy, aki használta már ezt a kijelentést. A különbség, hogy az első faktorba tartozó válaszoló személy rögtön kapott egy vészjelzést, hogy ez nem egy pozitív hangzású kijelentés és bántó is lehet sokak számára. Így mára tudja ez sokak számára negatív lehet. Míg a második személy azért mondta, mert könnyíteni akart a másik személy helyzetén. Végül egy olyan videót tekinthettek meg, ahol egy látszólag teljesen átlagos hölgy beszélt, aki anyukaként jött rá saját maga az autizmusára, mikor a gyermekénél is diagnosztizálták. Ő a fogyatékoságot egy

sajátosságként fogja fel és az első faktorból is hasonló definícióval írták le a fogyatékoság fogalmát. Azonban elmondható, hogy többször jelent meg a hiányosság és hátrány szó a megfogalmazásokban.

Harmadik érzékenyítő tréning- Oktatás

A harmadik tréning témája az oktatás volt, amely két szempontból került megközelítésre. Először információt kaptak arról a résztvevők, hogy pontosan mi is a Down-szindróma és milyen akadályokkal kell szembenéznie egy szülőnek. Itt kiemelt szerepe volt a társadalom előítéletességének és annak, hogy mennyire keveset tudnak az emberek a fogyatékoságról. A videóban a következő mondat hangzott el: *”A Down-szindrómás gyerek mellől kiveszem a gyereket, mert elkapja.”*. A kérdésekre, miszerint melyik évben mondhatták ezt, sokan a 2000-es évekre gondoltak, azonban szinte mindenki el tudná képzelni ezt jelenleg is Magyarországon. A legtöbb válaszadó kihangsúlyozta, hogy ennek oka az, hogy a magyar oktatási rendszerben szinte semmilyen módon nem jelenik meg az érzékenyítés a fogyatékosággal élőkkel kapcsolatban.

„Minden szervrendszert és életműködést megtanulunk sorban, a genetika is sorra kerül, emiatt szerintem fontos lenne nem csak egy szívroham tüneteit megtanulni, hanem az olyan, gyakrabban előforduló betegségekről is oktatni, mint a Down-szindróma. És hogy miért, pont amiatt, hogy aki Down-szindrómás gyerekekkel vagy felnőttel találkozik, ne érezze úgy, hogy számára ez teljesen idegen vagy ismeretlen, ne dőljön be rémhíreknek és ne terjessze az előítéleteket.” - 2. faborba tartozó válaszoló

Amit pedig nem ismer az ember, attól fél, számos hiedelem alakul ki körülötte és előítéletes lesz a témával kapcsolatban. A fenti okok miatt minden hallgató egyetért azzal, hogy mindenképpen meg kellene jelenjen az oktatásban a fogyatékoság és az érzékenyítés. Sokan kiemelték, hogy már akár óvodás korban el kellene kezdeni, hogy a jövő generációja ne legyen előítéletes és ne a hiedelmeknek higgyen, így a társadalom percepciója is sokat javulna. *„A fogyatékkal élők hátrányos helyzete nagyrészt a társadalmi kirekesztettségükből és az emberek előítéleteiből adódik. Ezeket az előítéleteket leginkább iskolás korban lehet megszüntetni, sőt, megelőzni, hiszen abban a korban alakul ki a gyerekek világképe.”* - 2. faborba tartozó válaszoló

A téma megjelenése a felsőoktatási rendszerben

Kutatásom egyik fő pontja, hogy miként lehetne a felsőoktatásba is megjeleníteni a témát. A válaszolók mindegyike szívesen tanult volna a fogyatékoságról az egyetem alatt is, többek

között azért, mert előző tanulmányaik során ez nem valósult meg. A leggyakoribb tárgyak a szociológia vagy a CSR voltak, azonban sokan emellé gazdasági fókuszúakat is említettek, vagy vezetéssel, emberi erőforrással kapcsolatos tárgyakat. Többen kiemelték, hogy ugyan Adózási ismeretek óra keretein belül volt szó a témáról, de ez nem elégséges tudás. „Munkaerőpiaci vonatkozásban szerintem a legtöbb gazdasági tárgyban előjöhett volna, vagy talán elő is jött, de ezeknek az óráknak nem volt túl sok hozzáadott értéke. Attól, hogy valaki tudja, hogy az adójogszabályok hogyan kezelik a megváltozott munkaképességeket, még nem javul az integritása ezeknek az embereknek.” - 1. fakorba tartozó válaszoló

Tehát megfigyelhető a hiányérzet a hallgatók részéről a társadalmi vonatkozású tárgyaknál is. „Egy szociológiával foglalkozó tárgy keretein belül szerintem nagyon könnyen lehetett volna beszélni erről. Ha tanulunk olyan társadalmat érintő kérdésekről, mint a nemi egyenlőség, és a rasszok, miért ne tanulhatnánk a fogyatékossgal élőkről?” – 2. faktorba tartozó válaszoló

Az oktatás elérhetősége a fogyatékossgal élők számára

A tréning második részében pedig „Autista gyerekek a közoktatás útvesztőiben | “Elméletileg megoldott, de a gyakorlatban nem működik” című videót láthatták, ezzel felhívva a figyelmet arra, hogy mennyire nehéz egy iskolás fogyatékossgal élőknek, és hogy milyen lehetőségeik vannak az oktatásra. Ezt alátámasztja, hogy a legtöbb válaszoló lakhelyén nincs olyan oktatási intézmény, ahol gyógypedagógusok oktatnak. Továbbá egyikük sem olyan iskolába járt, amely fontosnak találná az inkluzív pedagógiát.

Negyedik érzékenyítő tréning- A munka világa

Az utolsó érzékenyítő tréning a munkavállalással volt kapcsolatos, így követve kissé a hallgatók életútját, hiszen nemsokára ők is teljesállású munkavállalók lesznek. Fontosnak tartottam kiemelni, hogy mennyi pénzből kell gazdálkodnia egy fogyatékossgal élőknek és a gondozójának, aminek jelenleg elérhető legmagasabb nettó havi összege 53 830 és 208 000 Ft. Ezen az összegben mindenki elképedt és mindenképpen növelné. Azon válaszolók, akik személyes kapcsolatban vannak fogyatékossgal élő személlyel, mindkét összeget megemelnék, mivel nagyobb rálátásuk van a plusz költségekre is a gondozók részéről- úgymint a benzinköltség, plusz gyógyszerek költsége, terápiás foglalkozások extra díja. Ez leginkább az első fakorban volt megfigyelhető, azonban a második is úgy gondolja, hogy az államnak feladata lenne nagyobb összeget biztosítani legalább a rokkantsági járadékot kapó személyek számára.

Munka a fogyatékossgal élők számára

Megfigyelhető, hogy a legtöbb válaszoló a könnyű fizikai, kreatív és repetitív munkát tudná elképzelni a fogyatékossgal élők számára és csak kevesen említik azt, hogy akár irodai munka elvégzésére is képesek. Sokan a fogyatékossgal élő szó hallatán a mentálisan érintett személyekre asszociálnak. Azonban többen is említették, hogy ez az érintettségől függ és egy csakis testi fogyatékossgal élő munkavállaló ugyanolyan munkát tud elvégezni, mint bárki más, ha a megfelelő körülmények biztosítva vannak számára.

Munka a fogyatékossgal élő személyekkel

Mindenki szívesen dolgozna fogyatékossgal élővel, csupán két személy emelte ki, hogy segítséget igényelne, mert először nem tudná hogyan viszonyuljon az ilyen kollégához és úgy érzi tréningre lenne szüksége. Valamint az egyik hallgató kiemelte, hogy szeretné tudni, hogy az illető fogyatékossgal él, mert így tudná az igényeit és sok félreértést el tudnának kerülni. A második faktorban azonban többen is azon a véleményen vannak, hogy a jelenlegi munkahelyükön nem tudnák elképzelni, hogy fogyatékossgal élőkkel dolgozzanak együtt, mivel valószínűleg mentálisan sérült emberekre gondolnak a fogalom alatt. Azonban az első faktorban többen is kiemelték, hogy a neurodivergens csoportok sok lehetőséget rejtenek magukban. Emiatt is alkalmaznának fogyatékossgal élőket, ha olyan pozícióban lennének és a személy alkalmas a munkakör betöltésére. Emellett sokan hangsúlyozták a pénzügyi ösztönzők jelentőségét, mivel ez a vállalkozás számára is jövedelmező lehet, valamint a fogyatékossgal élőket is védi. Valamint sokan meglátták azt, hogy mennyire hálásak tudnak lenni a fogyatékossgal élők, ha dolgozhatnak és a társadalom hasznos tagjai lehetnek, mint a Kocka Csoki Műhely dolgozói is. A tréningek anyagát folyamatosan alakítottam a hallgatók válaszihoz és igyekeztem olyan tartalmakat megmutatni számukra, ami személyre szabott. Ezért is választottam a tréningsorozat utolsó videójának Fóris Norbert, látássérült egyetemista egyik előadását, ahol egy győri gimnáziumban adott elő arról, hogy nem sajnálatra, elfogadásra van szükség. Mivel a tréning elején a 2. faktor egyik fő jellemzőjeként a sajnálatot állapítottam meg, így kiemelten fontos volt az ő reakciójuk a videóra. Elmondható, hogy mindenki teljes mértékben egyetértett a videó címével és annak üzenetével. Többen kiemelték, hogy empátiára és elfogadásra, valamint a nehézségek elismerésére van szükség a sajnálat helyett. Többen jelezték, hogy szívesen részt vennének ilyen előadásokon és remélik, hogy a győri iskola egy példa lehet a többi oktatási intézmény számára és több helyen is rendeznek érzékenyítő előadásokat.

X.3. A tréningorozatot követő kvantitatív kutatás eredményei:

A Q-módszer használatával újra felmérésre került a hallgatók attitűdjének felmérése, mely során ismét VARIMAX rotáció került lefuttatásra. Ezen esetben is végül kettő faktort kaptunk, melyek az alábbi három tényezőnek felelnek meg: 1 feletti érték, a 68%-os kumulált variancia, valamint mindegyik faktorhoz tartozik legalább két személy véleménye. A vélemények számának megoszlása eltérő volt, mivel az első faktorba 13, míg a másodikba 3 személy tartozik, mint a 3. Táblázatban is látható.

3. Táblázat:

Post-faktor mátrix a magyarázóváltozóval (X)- Q szétválasztás (Forrás: saját szerkesztés)

Sorszám	1	2
1	0.5172	0.5995X
2	0.0326	0.8981X
3	0.7518X	0.3151
4	0.5678X	0.4492
5	0.8191X	0.1882
6	0.7614X	0.3317
7	0.8043X	0.1917
8	0.6020X	0.3717
9	0.5279X	0.4909
10	0.7682X	0.4814
11	0.6392X	0.5923
12	0.8196X	0.3758
13	0.5694	0.6532X
14	0.6962X	0.4409
15	0.7592X	0.2474
16	0.7613X	0.2033
Exp. Variancia (%)	46	22
Előfordulása	13	3

A faktorok sajátos jellemzői

Elsősorban a Z-scores vizsgálatával megállapítható, hogy a két faktorra mely állítások a leginkább jellemzőek. Az általános attitűdöt tekintve több állítás is megjelenik mindkét csoportban. Mindkét csoport fontosnak és szükségesnek tartja a speciális iskolákat, ezzel együtt a testi fogyatékosságot szét tudják választani a mentális érintettségtől. Továbbá mindkét csoport ellenvéleménnyel van azzal kapcsolatban, hogy a fogyatékossággal élők sajnálnák magukat. Végül pedig többször is megjelenik a média fontossága és a reklámok homogenitása a témában, mint fejlesztendő terület. Azonban a különbségeket nézve megfigyelhető, hogy az első faktor

tagjai- vagyis tréningsorozatban résztvevő hallgatók 80%-a- úgy gondolja a fogyatékossgal élők, ugyanolyanok, mint bárki más, ezért egyenlő esélyekkel lehet nekik is átlagos életük és szociális kapcsolataik. Valamint a csoport felismeri az sztereotípiák mögött rejlő negatív hatásokat a fogyatékossgal élőkre. Ezzel szemben a második csoport tagjai a segítségnyújtást helyezik a középpontba, ezért véleményük szerint a kormány feladata a fogyatékossgal élőkről gondoskodni. Továbbá fontos számukra, hogy mit mondanak egy fogyatékossgal élő jelenlétében. Azonban nem gondolják, hogy a fogyatékossgal élők kevesebbnek gondolnák magukat, mint a többi ember, vagy, hogy sokat aggódnának.

A munka területén teljesen más megközelítés tapasztalható a két csoport részéről. Míg az első faktor tagjai egyéni szinten rendkívül pozitívan értékelték ezt a részt, tehát szívesen dolgoznának fogyatékossgal élőkkel, mivel egyenlő félként tekintenek rájuk a munkában is. Mindezzel szemben a második faktor inkább objektív szempontból tekint a témára és egyetlen egy egyéni állítás sem jelenik meg náluk. Leginkább a cégek számára kedvező kijelentésekkel kapcsolatban mutatnak pozitív attitűdöt. Kiemelendő azonban, hogy mindkét csoport úgy véli, a megfelelő edukáció hozzájárulna ahhoz, hogy a hallgatók később szívesen dolgozzanak együtt fogyatékossgal élőkkel a munkahelyükön. Azonban a második faktornál az átlagtól jóval magasabb érték mutatkozik. Ennek feltételezett oka, hogy ezen válaszolók szintén igényelnének több információt a fogyatékossgal élő emberekről, ahhoz, hogy együtt tudjanak velük dolgozni. Ezzel szemben a második faktor kevésbé tartja fontosnak a témát az oktatási rendszerben, mint az első faktor tagjai. Azonban mindketten szívesen segítenének nekik, ha egy hallgatótársuk igényelné. Általánosan egy negatívabb attitűd figyelhető meg a második csoport részéről az oktatási témában, mivel ezen faktor kevésbé gondolja úgy, hogy a normál diákok tudnak tanulni fogyatékossgal élő társultól, feltehetőleg ezért sem gondolják úgy, hogy plusz segítség is lehet egy csoportmunka során egy fogyatékossgal élő hallgató. Tehát a második faktor az oktatás terén kevésbé gondol egyenlően a fogyatékossgal élőkre, ezért a speciális iskolák fontosak számukra, ha azt a tanuló igényli. Ezzel szemben az első faktornál ellentétes attitűd állapítható meg, mind a munka, mid a mindennapi élet terén, tehát nem megkülönböztetőleg tekintenek a fogyatékossga.

Egyetértés és különbözőség a két faktor attitűdjében

Az elemzés következő részében megállapításra kerültek azok az állítások, amelyeknél a legnagyobb és a legkisebb az egyetértés a két csoport véleménye között. A teljes csoportra jellemző a segítségnyújtási szándék és hogy nem a hiedelmeknek hisznek a fogyatékossgal kapcsolatban, ezért is gondolják, hogy egy fogyatékossgal élő is élhet teljes életet. Valamint több helyen megjelenik a vizuális média és az oktatás kiemelt fontossága a témában. Emellett mindkét csoport kiemelt módon fontosnak tartja a speciális iskolákat, hogy a megfelelő oktatás mindenki számára elérhető legyen.

A munka világával kapcsolatban több kijelentés is van, amellyel nem ért egyet a két faktor. Megfigyelhető, hogy az első faktor a személyes kérdésekben nagyon pozitív viselkedést ír le, tehát egyáltalán nem érezné igazságtalannak, hogy egyenlő a keresete egy sérült személlyel, valamint szívesen is dolgozna ilyen kollégával együtt. Ezzel szemben a második faktor kevésbé tartja valószínűnek, hogy egy fogyatékossgal élő több költségbe kerülne a cég számára, vagy kevésbé lenne ambiciózus, mint a többi ember. Azonban azon állítások értékei, ahol a külső megítélés és a társadalom nagyobb szerepet játszik, már nagyobb mértékben eltérnek a két csoport között. Ezt bizonyítja, hogy míg az első csoport teljesen úgy gondolja, hogy a fogyatékossgal élőknek lehet átlagos társasági életük és gyakran ugyanolyanok, mint bárki más, addig a második faktor majdnem semleges véleménnyel van erről. Tehát ezen faktor nem egyenlő felekként tekint a fogyatékossgal élőkre- a munkahelyen sem-, hanem a társadalom egy olyan részeként kezeli, akinek segítségre van szüksége, más oktatási módszerekre és leginkább speciális oktatásra. Ezt támasztja alá a legnagyobb eltéréssel rendelkező állítás is, mellyel a második faktor egyáltalán nem ért egyet, vagyis szerintük nem hasznos egy csoportban lenni iskolai munka során fogyatékossgal élőkkel, mert nem feltétlen kiemelkedően jók az adott témában.

A fentiekkel szemben érdekes megemlíteni, hogy egy hasonló tartalmú állítás, munkahelyi környezetben viszont pozitív választ generált a második faktor esetében is, vagyis ott díjazták a neurodivergens csapatokat. Elmondható, hogy ezen faktor tagjai nem ismerik el a társadalom negatív attitűdjének hatását a fogyatékossgal élők egészségére és szociális képességeire, éppen ezért is közömbösek ezen állítás iránt, míg az első faktor határozottan fontosnak tartja ezt.

Összegzés

Az állítások végső vizsgálatánál megállapítható, hogy a második faktor tagjai nem tulajdonítanak nagy jelentőséget a társadalom hozzáállásának és ők is semlegesen állnak a témához. Ugyan segítőkészek a fogyatékossgal élőkkel szemben, de egyéni szinten nem köteleződtek el a téma iránt. A témát leginkább a saját percepciójuk szerint vizsgálják, ezért is gondolják úgy, hogy nagyon hasznos a fogyatékossgáról tanulni, mert így a hallgatók szívesebben dolgoznak majd sérült emberekkel, azonban azt nem látják, hogy a sztereotípiák a fogyatékossgal élőkre negatív hatással vannak. Megítélésük szerint a fogyatékossgal élők többet aggódnak, kevésbé ambiciózusok és kevesebbnek érzik magukat a többi embernél, ami arra enged következtetni, hogy a második faktor szerint ezek a fogyatékossg természetes velejárói. Így azt gondolják, hogy az egyes individuumokra ugyan lehetünk hatással a témát illetően, de ez a fogyatékossgal élőkön nem segít.

XI.Kutatási eredmények kiértékelése

A Q-módszer főbb megállapításait szeretném elemezni a következőkben. A hallgatók preferenciasorrendjének az értékelése három módon lehetséges, az csoport egészét, az egyes faktorokat, valamint az egyéni attitűdváltozásokat vizsgálva. Az online mélyinterjúk segítettek a hallgatók egyéni preferenciaváltozásait mélyebben megérteni és a változási folyamatokat azonosítani. Így elemzésemben is ezt a struktúrát szeretném követni.

XI.1. Preferenciák változása csoportszinten

A teljes csoportra vonatkozó preferenciaváltozásokat (Ruzickova és mtsai., 2020) kutatása alapozta meg, mely az egyes állítások helyezését súlyozza az egyes faktorok tagjainak a számával. Mind a tanfolyam előtti, mind a tanfolyam utáni értékekre súlyozott átlag került kiszámításra. A tréningorozat előtti csoport szintű válaszok során heterogén preferenciaszerkezetet azonosíthatunk a fogyatékossg és a fogyatékossgal élőkkel kapcsolatban. Mivel a kitöltőknek az állításokat egy relatív skála preferált, semleges és nem preferált oldalára kellett sorolniuk. Összességében elmondható, hogy a csoport nyitott volt a változásra és az új információkra, ahogy az a 4. Táblázatban is látható.

4. Táblázat:

Csoportszintű változások az általános preferenciastruktúrában (Forrás: Ásványi és mtsai., 2022 alapján saját szerkesztés)

pre /po st	Következetes befogadói attitűd	semleges terület	inkon ziste ns attitű d			
Következetes befogadói attitűd	Megerősítés Általános: Egyenlőség elve; A fogyatékosssággal élők alulrepresentáltsága a médiában; Nincs önsajnálát a fogyatékkal élők részéről; 12. A fogyatékkal élő embereknek nem lehet normális társasági életük (+9) Oktatás: A megfelelő edukáció hozzájárulása az elfogadáshoz; Segítségnyújtás egy fogyatékkal élő hallgatótársnak; Pozitív diszkrimináció az oktatási kedvezményekkel; Sokszínűség pozitív hatása kapcsolatban és egyenlőség Munka: Fogyatékkal élőkkel együtt dolgozni; Egyenlőség elve	Negatív változás Általános: A kormányt feladata a fogyatékkal élők jóléte (-12) Oktatás: A szellemileg nem korlátozott személyek oktatása (-11); A speciális iskolák mindig szükségesek (-16); Vigyázz mit mondasz, ha fogyatékkal élőkkel beszélsz! (-11) Munka: Egyenlőség a sikerekben		Következetes befogadói attitűd	semleges terület	inkon ziszte ns attitű d
semleges terület	Pozitív változás Általános: A testi és értelmi fogyatékossság elválasztása (+15); A vizuális média lehetséges pozitív társadalmi hatása	Nincs változás Általános: A tömegközelség akadálymentességének hiánya; Versengés a fogyatékkal élők és nem fogyatékkal				

	(+18); A média eszközei és kihasználása a témát illetően (+14); Ne legyen túlzott pozitív diszkrimináció (+9); A normális élet a fogyatékkal élők számára is elérhető (+15); Nem szükséges különleges csomagolású termékek gyártása (+13); A fogyatékkal élők nem aggódnak sokat (+14); A hiedelmek elvetése negatív társadalmi hatásuk miatt Munka: A fogyatékkal élők nem feltétlen jelentenek plusz költséget a cég számára (+12); A fogyatékkal élők nem hátráltatják a munkát (+20)	élők között; A súlyos fogyatékkal élők társadalmi kapcsolódása; A súlyos fogyatékkal élők ambíciói; A fogyatékkal élők gyakran nyugösek; Egyenlőség elve a fogyatékkal élők nézőpontjából; Kapcsolatteremtés a fogyatékkal élőkkel (-11) Oktatás: A fogyatékkal élő jobban lehetnek bizonyos dolgokban				
inkonzisztens attitűd	Pozitív változás Munka: A neurodivergens személyek segítik az innovációt (+24)	Pozitív változás Általános: A fogyatékkal élők ugyanolyan boldogok, mint bárki más (+14) Munka: Pozitív diszkrimináció az adófizetést illetően (+15); Pozitív diszkrimináció az elbocsátást illetően (+14)	Nincs fejlődés Megegyezőbb nevelői attitűd			
pre/post						
	Következő befogadói attitűd			Megerősítés	Negatív változás	
				Általános: Egyenlőség	Oktatás: A	

	elve; A fogyatékosággal élők alulreprezentáltsága a médiában; Nincs önsajnálattal a fogyatékosággal élők részéről; A fogyatékosággal élő emberek társasági élete (+9) Oktatás: A megfelelő edukáció hozzájárulása az elfogadáshoz; Segítségnyújtás egy fogyatékosággal élő hallgatótársnak; Pozitív diszkrimináció az oktatási kedvezményekkel; Sokszínűség pozitív hatása és egyenlőség Munka: Fogyatékosággal élőkkel együtt dolgozni; Egyenlőség elve	szellemileg nem korlátozott személyek oktatása (-11); A speciális iskolák mindig szükségessé (-16); Vigyázz mit mondasz, ha fogyatékosággal élővel beszélsz! (-11) Munka: Egyenlőség a sikerekben	
semleges terület	Pozitív változás Általános: A testi és értelmi fogyatékosággal élők elválasztása	Nincs változás Általános: A tömegközlekedés akadálymentesítése	

	(+15); A vizuális média lehetséges pozitív társadalmi hatása (+18); A média eszközei és kihasználása a témát illetően (+14); Ne legyen túlzott pozitív diszkrimináció (+9); A normális élet a fogyatékkal élők számára is elérhető (+15); Nem szükséges különleges csomagolású termékek gyártása (+13); A fogyatékossgal élők nem aggódnak sokat (+14); A hiedelmek elvetése negatív társadalmi hatásuk miatt Munka: A fogyatékossgal élők nem feltétlen jelentenek plusz	entességének hiánya; Versengés a fogyatékossgal élők és nem fogyatékossgal élők között; A súlyos fogyatékossgal élők társadalmi kapcsolódása; A súlyos fogyatékossgal élők ambíciói; A fogyatékossgal élők gyakran nyugtalanok; Egyenlőség elve a fogyatékossgal élők nézőpontjából; Kapcsolatteremtés a fogyatékossgal élőkkel (-11) Oktatás: A fogyatékossgal élő jobban lehetnek bizonyos
--	--	---

	költséget a cég számára (+12); A fogyatékossgal élők nem hátráltatják a munkát (+20)	dolgookban	
inkonzisztens attitűd	Pozitív változás Munka: A neurodivergens személyek segítik az innovációt (+24)	Pozitív változás Általános: A fogyatékossgal élők ugyanolyan boldogok, mint bárki más (+14) Munka: Pozitív diszkrimináció az adófizetést illetően (+15); Pozitív diszkrimináció az elbocsátást illetően (+14)	Nincs fejlődés Megegyezőbb nevelői attitűd

Látható, hogy csupán egyetlenegy inkonzisztens állítás van, amely a fogyatékossgal élő gyermekek szüleire vonatkozik, azzal kapcsolatban, hogy nem kell megengedőbbnek lenniük gyermekeikkel szemben.

A csoport több negatív állítást már az első kitöltés alkalmával is a semleges zónába sorolt és ezeket a tréning után is ide pozícionálta. Ezek leginkább a fogyatékkal élők személyes érzéseit tartalmazták, vagy hogy mekkora kihívás egy fogyatékossgal élő emberrel személyes kapcsolatot kialakítani.

Fejlődés a semleges attitűd terén

A válaszadók több területen is fejlődést mutattak és a semleges zónából több kijelentés is a preferált részbe került, vagyis itt a válaszadók következetes befogadói attitűdöt mutattak. Kiemelten fontos változás következett be a vizuális média szerepét illetően. A válaszadók sokkal nagyobb mértékben ismerik el annak szerepét és a potenciális erejét, amely segíthetne a fogyatékossgal élők társadalmi elfogadásában és integrációjában. Továbbá pozitív változás figyelhető meg a testi fogyatékossgal élők szellemi kompetenciáinak megítélésében, így nem azonosítják őket a szellemileg érintett személyekkel. Ezenkívül az egyenlőség kiemelt szerepet kap az mindennapi életben, ahol nem a pozitív diszkriminációt támogatják, hanem az egyenlő bánásmódot.

Mivel nem gondolják, hogy az élet minden területén plusz segítségre lenne szükségük a fogyatékossgal élőknek, hiszen a társadalmilag elfogadott élet számukra is elérhető, amiben nem csak a negatív társadalmi hiedelmek, de a túlzott segítség is akadályozó tényező lehet. Összességében itt nem csak a fogyatékossgal elfogadása jelenik meg, hanem annak társadalmi inklúziója is. Ezentúl meglátták, hogy egy fogyatékossgal élő nem feltétlen jár plusz költségekkel egy cég számára, hiszen több pénzügyi ösztönző is létezik a szervezetek számára, amely az esetleges plusz költségeket kiegyenlítheti. Továbbá rendkívül nagy változás figyelhető meg abban, hogy már nem gondolják, hogy a fogyatékossgal élők hátráltatnák a munkát. Ez a személyes interjúkban is megerősítésre került, mivel azt vallják, hogyha felvették a fogyatékossgal élő személyeket, akkor alkalmasak arra, hogy az adott munkakört betöltsék.

Negatív attitűdváltozás, vagy mégsem?

Néhány terület kezdetben elfogadott és támogatott volt a hallgatók részéről, azonban a tréning után hátrébb sorolták őket preferenciasorrendjükben. Kevésbé gondolják úgy, hogy a fogyatékossgal élők önellátóak tudnának lenni, ezért az állam feladata jólétük biztosítása. Azonban a tréning során külön figyelmet kapott, a jelenlegi rokkantsági járulék alacsony

összege, így a változás nem tekinthető egyértelműen negatívnak. Az oktatás területén hasonlóan kétoldalú változás következett be, mivel úgy gondolják minden esetben szükség van speciális iskolákra és a szellemileg korlátozott személyeknek szüksége lehet másfajta oktatási módszerekre, mint amit egy hétköznapi oktatási intézmény tud biztosítani. Ez ugyan az inkuzív pedagógiával ellentétes nézeteket vallhat, azonban a tréning során az oktatási anyagok felhívták a figyelmet arra, hogy mekkora segítség a fogyatékossgal élő diákoknak, ha sajátos módszerek szerint tanulhatnak, vagy ha van mellettük egy gyógypedagógus. Továbbá jelenleg hazánkban sok érintett számára nem elérhető a speciális oktatás, ezért fontosnak tartja a csoport ezen intézmények létjogosultságát. Végül pedig a tréning során segítséget kaptak abban, hogy milyen terminológiákat használjanak, ha fogyatékossgal élővel beszélnek. Így alapvetően elmondható, hogy nagyobb figyelmet fordítanak arra, hogy kivel beszélnek, ami különleges bánásmódot igényel, azonban ez nem feltétlenül jelent rosszat, csupán nagyobb odafigyelést.

Jelentős mértékű pozitív változás

Az érzékenyítőtréningnek köszönhetően az elsődlegesen nem preferált kijelentésekben több pozitív változás is bekövetkezett, melynek egyik legfontosabb kijelentése a fogyatékossgal élők általános megítélésére vonatkozott. A tréning után már a semleges zónába került az, hogy a fogyatékossgal élők ugyanolyan boldogok, mint bárki más. Valamint csoportszinten fontosabb a munka területén a pozitív diszkrimináció a fogyatékossgal élőkkel, mivel ezen a területen jobban kitettek és több segítségre lehet szükségük. A legnagyobb változás a munka területén következett be, és 24 egységgel ugrott a preferenciaskálán. A kitöltők jobban elismerik a neurodivergens csapatok fontosságát és lehetőségeit, kiemelten az innováció területén a különböző gondolkodásmódok miatt.

Pozitív megerősítés

Végül pedig azon területek, melyek kezdetben is fontosak voltak a hallgatók számára a tréning után nagyobb megerősítést nyertek. Ennél kiemelkedő változás volt megfigyelhető (9 egységnyi javulás) a fogyatékossgal élők szociális képességeit és társasági életüket tekintve. Továbbra is megjelenik a társadalmi befogadás és egyenlőség elve, mind a mindennapi életben, mind az oktatásban és a munka világában is. Ezért is fontosnak tartják, hogy a társadalom kellő oktatásban részesüljön a fogyatékossgal élőkkel kapcsolatban, hogy ne a negatív hiedelmekben higgyenek. A hallgatók továbbra is szívesen segítenének, ha egy fogyatékossgal élő hallgatótársuk segítséget igényelne, de elismerik a nehézségeiket, így nem zavarja őket, hogy a fogyatékossgal élők könnyítéseket kaphatnak tanulmányaik során. Így

tehát szívesen dolgoznának együtt fogyatékossgal élő személyekkel munkahelyükön is, mivel véleményük szerint a fogyatékossgal élők gyakran ugyanolyanok, mint bárki más.

XI.2. Preferenciák változása fakorszinten

A csoportszintű preferenciaváltozások áttekintése után a faktorszintű változások kerületek elemzésre, mely az 5. Táblázatban látható. Az első pre-faktor azon hallgatók véleményét tükrözi, akik már a tréning előtt is elfogadással fordultak a fogyatékossgal élők felé, valamint egyenlően tekintettek rájuk. A tréning után ezek az értékek még inkább erősödtek bennük, valamint nagyobb jelentőséget tulajdonítanak már az oktatásnak, amely hozzájárulhat a társadalom szemléletmódjának pozitív változásához és ezen hatás eredményeképpen a fogyatékossgal élők jobb fizikai és mentális állapotához.

„Kötelező tananyag lenne, ha rajtam múlna! Azért, mert érzékenyítéssel rengeteg dolgot el lehet érni. Ha nem idegen számunkra valami, nem is félünk tőle, komfortosabban foglalkozunk vele. Könnyebb a gyerekeknek is társaik viselkedését lereagálni, szülőként is hasznos, hogy nem sokként ér a helyzet, egyszerűen elfogadóbbá válna a társadalom, és ez mindenki javát szolgálja” - 1. pre- és post-faktorba tartozó válaszoló

Valamint a vizuális média fontossága megnőtt ezen faktoron belül. Így a hallgatók tudatosabbak a fogyatékossgal szemben és nemcsak elfogadják őket, hanem befogadás, inklúzió történik.

Az első pre-faktor egyik válaszolója kevesebb fejlődést mutatott a többi hallgatóhoz képest a témát illetően, így alapvetően a hozzáállása nem lett rosszabb, mint a kezdeti állapotban, de kevésbé befogadó, mint az első post-fakor tagjai. A hallgató ennek ellenére több hasznos információt és tudást szerzett a tréning során, amit a mindennapokban tud majd használni.

Az eredményeket tovább vizsgálva a második pre-faktor kezdetben leginkább sajnálatot mutatott a fogyatékossgal élőkkel szemben és a társadalmi szintű állításoknál rendkívül racionális attitűdöt mutattak. Tehát elismerték, hogy a súlyos fogyatékossgal élő emberekkel nehezebb szociális interakcióba lépni, vagy hogy nehezebb kapcsolatot teremteni a fogyatékossgal élő személyekkel, mint a többi emberrel.

5. Táblázat:

Az egyes tanulók preferenciáinak megváltozása, a pre-faktorokból a post-faktorokba (Forrás: Ásványi és mtsai., 2022 alapján saját szerkesztés)

A pre és post faktorok nevei	Post-faktor1: Tudatos és befogadó hallgatók	Post-fakor2:Semleges és elfogadó hallgatók
Pre-faktor1: A fogyatékossgal élő személyekre egyenlően tekintő hallgatók	(n=8) A téma mélyebb megértése, kiemelten az oktatás és a társadalom szerepét illetően	(n=1) Több technikai tudás, azonban az elfogadás szinte stagnált
Pre-faktor2: A társadalom racionalitását és sajnálatát tükröző hallgatók	(n=5) Nyitottság és egyenlőség minden területen	(n=2) Több technikai tudás és az elfogadás szintje növekedett a mindennapi életben

Valamint nagyobb ellenállás volt tapasztalható a részükről az oktatás és a munka területén, ami az érzékenyítőtréning után jelentős mértékben javult és az elfogadási szint felért az eleve befogadó hallgatók szintjével. Így minden válaszoló szívesen alkalmazna a jövőben fogyatékossgal élő személyt.

„Biztosan a legtöbbször lenne némi félsz, bizonytalanság érzés. De ha úgy tűnik, el tudja végezni a munkáját, akkor szerintem nem lenne akadálya. Ráadásul a videó szerint a megváltozott munkaképesség sokszor nem látható fogyatékossgot vagy betegséget jelent, ami így talán segítene, hogy ne rögtön előítéletekkel közeledjünk egy ilyen személy felé.” - 2. pre- és 1. post-fakorba tartozó hallgató

Továbbá nem azonosítják a testi fogyatékossgal élőket a szellemileg érintett személyekkel már. Összességében ezen hallgatók mutatták a legnagyobb változást a tréning során és minden területen nyitottabbak lettek.

A második pre-faktor két hallgatója alkotja a semleges attitűdű, de elfogadó hallgatókat. Mindketten nagyobb tudásra tettek szert a fogyatékossgal élő személyekkel kapcsolatban és a mindennapi élet során elfogadóbbak is lettek. Azonban az oktatás és a munka területén nem tekintenek egyenlően a fogyatékossgal élőkre. Összességében a hallgatók segítőkészek és elfogadják a fogyatékossgal élőket, de egyéni bevonódás nem történt a témába mélyebb

szinten. Véleményük szerint a fogyatékossgal élők a társadalom egy különálló csoportja, akiknek több segítségre van szüksége. Tehát fontosnak tartják, hogy a téma nagyobb hangsúlyt kapjon az oktatásban, mert így a társadalom hozzáállása javulhat, de a fogyatékossgal élők helyzetén ez nem feltétlen segít.

A hallgatók élményei

Az oktatás befejeztével minden résztvevő pozitív véleményt nyilvánított a tréninggel kapcsolatban. Habár csak arra kértem őket, hogy a megszerzett új tudásról számoljanak be, többen kiemelték, hogy mennyire élvezték a tréninget, és úgy érezték, hogy a részvételük személyes fejlődésüket is jelentette.

„Örülök, hogy részt vettem ebben a projektben, úgy érzem, hogy ezáltal több lettem!” -1. fahorba tartozó válaszoló

Majdnem minden válaszadó külön megkeresett a tréning után, hogy köszönetet mondjon a lehetőségért, és örült, hogy ilyen témában is folyik kutatás a Budapesti Corvinus Egyetemen.

XII. Összegzés

A tréning hatása jelenleg csak rövidtávon mérhető. Ahhoz, hogy a hosszútávú hatása legyen és a viselkedésmintázatok megváltozzanak és elfogadóbb attitűdöt mutassanak a hallgatók a fogyatékossgal élőkkel az életük későbbi szakaszaiban, valamint ezt közvetítsék a többi állampolgárfelé is, olyan oktatási módszerekre és a megfelelő erőforrások biztosítására van szükség az intézményekben, amely biztosítja az elfogadói attitűd folyamatos és integrált közvetítését a diákok számára. Jövőbeli kutatási terület, hogy milyen típusú oktatási módszerrel lehet a leginkább hatékony módon a tudást átadni a hallgatók számára. Dedikált, fenntarthatósággal és érzékenyítéssel kapcsolatos kurzusokon, tréningeken belül, vagy több tantárgy integrált részeként. Sammalisto és munkatársai (2016) kutatása szerint a dedikált kurzusok nemcsak attitűdben, hanem cselekvésben is változást eredményeznek a hallgatóknál. Ennek ellenére Warburton (2003) kiemelte a mélytanulás jelentőségét, valamint az összefüggések megértésének fontosságát. Amely hozzájárul a kritikai gondolkodás fejlesztéséhez és az ismeretek cselekedetek formájában való megnyilvánulásához. Kutatásom alapján lenne igény arra a hallgatók körében, hogy mind egyedi kurzusokon, mind a tantárgyak integrált részekén megjelenjen a téma. A Corvinus Egyetem értékajánlatának részét képezhetné, hogy hallgatói olyan szemlélettel rendelkeznek, melyek tükrözik társadalmi érzékenységüket és az egyenlőség elvének tiszteletben tartását. Ennek jegyében, a hallgatók

megértik a fogyatékossgal élők társadalmi problémáit, és elfogadják őket mindennapi életükben, valamint szakmai környezetükben is egyenlő mértékben. Ez a megközelítés nem csak az egyetemi közösség, hanem az egész társadalom számára is előnyös lehet, hiszen elősegítheti az inkluzív és egyenlő társadalom kialakulását.

Az alkalmazott módszernek megvannak a maguk korlátai. A Q-módszer 49 állítást használ, amely nem fedi le teljes mértékben a fogyatékossgal élőkkel kapcsolatos mindennapi attitűdöt, ezek bővítése szükséges a preferenciák bővebb megértéséhez. Valamint az állítások kényszerű eloszlása miatt bizonyos állítások kevésbé váltak fontossá, vagyis kevésbé támogatták a fogyatékossgal élők elfogadását a tréningorozat után, mivel más állítások előrébb kerültek a válaszolók preferenciasorrendjében. A mélyinterjúk segítettek megérteni a viselkedésváltozásokat és feltárni a Q-módszer korlátait. A Q-módszer pedig segített feltárni az önbevallás torzítását a mélyinterjúknál, amely egyéni adatokon alapult. Továbbá a kiválasztás önkényes módon történt, ahol olyan hallgatók kerültek a mintába, akik nyitottak voltak a téma iránt, vagy legalább semleges attitűddel rendelkeztek a témával kapcsolatosan. Tehát a kutatás nem terjed ki azon hallgatókra, akiknek kifejezetten negatív hozzáállásuk van a fogyatékossgal élőkkel szemben. Feltehetőleg számukra másfajta módszerek használata lenne javasolt.

Összeségében a vegyes módszer alkalmazása megfelelő volt a használt módszerek előnyeinek kihasználására és a lehetséges korlátok enyhítésére. A diákok preferenciaszerkezetének változása összefüggések alapján került meghatározásra, a felsőoktatásban részt vevő hallgatók mindennapi életéhez kapcsolódó területeken. A kutatási eredmények feltárják a fogyatékossgal élőkkel kapcsolatos érzékenyítőtréningben rejlő lehetőségeket a felsőoktatásban tanulók számára, valamint mérik annak hatását, hogy képes-e attitűdváltozást generálni az egyéni viselkedési preferenciákban.

XIII. Következtetések

Kutatásom központjában az állt, hogy milyen hatást gyakorolhat egy négy hetes érzékenyítőtréning egy gazdasági egyetem hallgatóinak gondolkodásmódjára, attitűdjére és viselkedési preferenciáira a fogyatékossgal élőkkel kapcsolatban. A hallgatók tréning előtti és utáni attitűdjének felmérésére szolgált a Q-módszertan és a mélyinterjúk vegyes alkalmazása, mely segített a csoportok jellemzésében és a különböző preferenciaszerkezetváltozások mélyebb megértésében. A hallgatók attitűdje három nagyobb területen került feltárássra a fogyatékossgal és fogyatékossgal élőkkel kapcsolatban: a mindennapi élet, az oktatás és a munka világa terén. Az említett területek szorosan kapcsolódnak a hallgatók mindennapi életéhez.

A fenntartható életmód szoros összefüggésben van a társadalmi fejlődéssel Arjen E. J. Wals (2010), amely esősorban az oktatással kezdődik. Azonban, Jensen (2002) és Sammalisto és mtsai., (2016) elmélete szerint a tudás nem elégséges az attitűdváltozáshoz, hiszen kutatásaikban a hallgatók viselkedése nem változott meg a fenntarthatósági kurzusok után. Jelen kutatás során a hallgatók nem csak tudást kaptak a tréning során, hanem szemléletmódjuk is folyamatosan változott a fogyatékossgal és a fogyatékossgal élőkkel kapcsolatban, melyet a mélyinterjúk segítségével részletesen végig lehetett követni. Így a jövőbeni döntéseikre, attitűdjükre vonatkozó kérdésekben határozottan pozitív hozzáállást mutattak. Mely igazodik Zsóka & Áványi (2021), valamint Aziz és munkatársai (2013) kutatási eredményeihez. Attitűdváltozásuk már a tréning során is tapasztalható volt, mivel a mélyinterjúk során figyeltek a megfelelő kifejezések használatára, valamint többen jelezték, hogy az oktatási anyag megtekintése után további tartalmakat kerestek a témában.

A dolgozat több szempontból is új kutatási területen folyt. Jelenleg nincs másik, magyar mintán végzett kutatás, amely a felsőoktatásban tanuló személyek preferenciaszerkezetváltozását mérné a fogyatékossgal kapcsolatban. Valamint a téma leginkább a munkavállalói attitűd szempontjában került eddig feldolgozásra a szakirodalom által és nem általános megközelítésből, ami a hallgatók mindennapjaihoz kapcsolódik. Továbbá a szakirodalom egészségügyi, vagy szociális fókuszú hallgatók érzékenyítésére koncentrált. A kutatás rámutatott, hogy nem csak a fent említett területeken tanuló személyek érzékenyítése és edukációja fontos a fogyatékossgot illetően, hanem a társadalom minden tagjának. A tréning megmutatta, hogy a hallgatók nyitottak az ilyesfajta tudás megszerzésére, még akkor is, ha tanulmányaik központjában nem a fogyatékossgal élők állnak.

A kutatással megállapítható, hogy minden területen fejlődés volt tapasztalható a résztvevők megítélésében. A téma mélyebb megértése és a társadalmi szintű elutasítás elismerése már egy lépés a probléma megoldása felé, amely a résztvevők többségénél igen magas szinten jelent meg. A legnagyobb mértékű változást azokon a területeken tapasztalható, ahol kezdetben a hallgatók attitűdje semleges vagy ellentmondásos volt. Azon részterületek, amelyek a tréning során kiemelt szerepet kaptak, a tréningorozat végére csoportszinten pozitív értékelést kaptak, mivel a hallgatók több információt szerezhettek a közvetlen érintettektől. Tehát szemléletmódjukban pozitív változások következett, összhangban Ásványi és mtsai. (2022) fenntarthatóság oktatása témájú kutatásában, amely szintén a Budapesti Corvinus Egyetemen folyt.

A csoport egésze elfogadóbb attitűdöt mutat a fogyatékosággal élőkkel szemben a mindennapi élet kérdéseit illetően és felismerték az elfogadás társadalmi jelentőségét. A válaszadók kiemelték a vizuális média fontosságát a témában- hiszen ők is ezen keresztül bővíthették tudásuk-, valamint meglátták a neurodivergens személyek sokoldalúságát és kvalitásait. Emellett fakorszinten is jelentős változások történtek, a kezdetben sajnálatot érző hallgatók magasabb szintű elfogadást és egyenlőséget mutattak a fogyatékosággal élőkkel szemben. A már kezdetben is elfogadó hallgatók tudatosabb és befogadóbb attitűddel rendelkeznek a tréningorozat után, valamint technikai ismereteik is bővültek a témát illetően. A mélyinterjúk segítségével sikerült a hallgatók attitűdjét mélyebb szinten megérteni és fejlődésüket folyamatosan követni. Mindegyikük összességében hasznosnak találta az érzékenyítőtréninget és szívesen vett részt benne. Több hallgató attitűdjében megfigyelhető volt az elköteleződés a téma iránt.

Összességében a tréning utáni tényezők nagyobb következetességet mutatnak a fogyatékoság és a fogyatékosággal élők tekintetében, mint a tréning előtti tényezők, bár a változás faktoronként eltérő. A tréning egyértelműen pozitív hatással volt a résztvevőkre, azonban egy négy hetes oktatás nem feltétlen eredményez azonnali változást a viselkedésben (Sammalisto és mtsai., 2016). De a válaszolók reflektálásai alapján megállapítható, hogy a fogyatékosággal élőkkel kapcsolatos témák mélyebb és átfogóbb megértése következtében elkezdtek mindennapi életükben is elfogadóbbak lenni.

Tehát változás érhető el a hallgatók attitűdjében, viselkedési preferenciáikban a mindennapi élet, a munka és az oktatás területén. A tréningorozat képes volt a hallgatók gondolkodásimódjában és tudásszintjében változást előidézni, ami a fogyatékosággal élők társadalmi szintű problémájának mélyebb megértését eredményezte. A kutatási eredmények

alátámasztják a fogyatékossgal élők elfogadását segítő kurzusok felsőoktatásba való integrálásának fontosságát.

XIV. Irodalomjegyzék:

2013. évi LXII. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról.
- Adom̄bent, M. (2013). Exploring universities' transformative potential for sustainability-bound learning in changing landscapes of knowledge communication. *Journal of Cleaner Production*, 49, 11-24. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.08.021>
- Altman, B. M. (1981). Studies of attitudes toward the handicapped: The need for a new direction. *Social problems*, 28(3), 321-337. <https://doi.org/10.2307/800306>
- Ásványi, K., Fehér, Z., & Zsóka, Á. (2022). „Erősödött bennem a fenntartható életmód iránti igény”. Hogyan fejleszthető az egyetemisták fenntarthatósági tudatossága egy kurzus által? – ‘The demand for a sustainable lifestyle has strengthened in me’. How Can University Students’ Sustainability Consciousness Be Developed by a Course?. *Magyar Tudomány*, 183(1), 79-93. <https://doi.org/10.1556/2065.183.2022.1.7>
- Ásványi, K., Miskolczi, M., Jászberényi, M., Kenesei, Z., & Kökény, L. (2022). The Emergence of Unconventional Tourism Services Based on Autonomous Vehicles (AVs)—Attitude Analysis of Tourism Experts Using the Q Methodology. *Sustainability*, 14(6), 3691. <https://doi.org/10.3390/su14063691>
- Aziz, A. A., Yusof, K. M., Udin, A., & Yatim, J. M. (2013). Development of Students’ Knowledge-behavioural Changes in Relation to Sustainability through a Case Study. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 102, 568–576. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.10.773>
- Baglieri, S., & Lalvani, P. (2019). *Undoing Ableism: Teaching About Disability in K-12 Classrooms*. New York, Oxon: Routledge. <https://bit.ly/41dy1Aa>
- Barth, M., & Rieckmann, M. (2012). Academic staff development as a catalyst for curriculum change towards education for sustainable development: an output perspective. *Journal of Cleaner production*, 26, 28-36. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2011.12.011>
- Bartus G. (2013). A fenntartható fejlődés fogalom értelmezésének hatása az indikátorok kiválasztására. *Statisztikai Szemle*, 91.(8-9.), 842–869.
- Ceulemans, K., Molderez, I., & Van Liedekerke, L. (2015). Sustainability reporting in higher education: a comprehensive review of the recent literature and paths for further research. *Journal of Cleaner Production*, 106, 127-143. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.09.052>
- Csillag, S., & Hidegh, A. L. (2011). Hogyan bonthatók le a látható és láthatatlan falak? – Kooperatív kutatás a megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásával kapcsolatos

- mentális gátak lebontásáról (How to break down the visible and invisible walls? – A cooperative research about the breaking down of mental barriers of the employment of disabled people). *Vezetéstudomány / Budapest Management Review*, 42(12), 23–36.
<https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2011.12.03>
- Csizmadia S., & Szabó R. (2018). Javaslatok az idősmarketingben alkalmazandó eszköztárra. *TÉR GAZDASÁG EMBER*, 2(6), 201–221.
- Dr. Hüse, L. (2017). *Mindenkinek Becsengettek!*. Nyíregyháza, Szatmárnémeti, Nagykároly, Kassa: Down Egyesület. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.downegyesulet.hu/sites/default/files/hir-field_hir_mellekletek/H%c3%bcse%20-%20MBCS%202017%20hat%c3%a1svizsg%c3%a1lat%20+%20c%c3%admlap.pdf
- Duckworth, S. C. (1988). The effect of medical education on the attitudes of medical students towards disabled people. *Medical Education*, 22(6), 501–505.
<https://doi.org/10.1111/j.1365-2923.1988.tb00793.x>
- Dunás-Varga I., & Kraiciné Szokoly M. (2022). Fogyatékossággal élő hallgatók a felsőoktatásban – részvétel és a tanulás támogatásának gyakorlata. *Opus et Educatio*, 9(3), 305–315. <https://doi.org/10.3311/ope.521>
- Fernández-Manzanal, R., Serra, L. M., Morales, M. J., Carrasquer, J., Rodríguez-Barreiro, L. M., del Valle, J., & Murillo, M. B. (2015). Environmental behaviours in initial professional development and their relationship with university education. *Journal of Cleaner Production*, 108, 830–840. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.07.153>
- Fraser, B. (2018). *Cognitive Disability Aesthetics: Visual Culture, Disability Representations, and the (In)Visibility of Cognitive Difference*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press. <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/29689>
- Geçkil, E., Kaleci, E., Cingil, D., & Hisar, F. (2017). The effect of disability empathy activity on the attitude of nursing students towards disabled people: A pilot study. *Contemporary Nurse*, 53(1), 82–93. <https://doi.org/10.1080/10376178.2017.1292143>
- Gore, C. (2015). The Post-2015 Moment: Towards Sustainable Development Goals and a New Global Development Paradigm. *Journal of International Development*, 27(6), 717–732. <https://doi.org/10.1002/jid.3109>
- Halbe, J., Adamowski, J., & Pahl-Wostl, C. (2015). The role of paradigms in engineering practice and education for sustainable development. *Journal of Cleaner Production*, 106, 272–282. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.01.093>

- Hasna, A. M. (2009). Contemporary Society, Technology and Sustainability. *The International Journal of Technology, Knowledge, and Society*, 5(1), 13–20.
<https://doi.org/10.18848/1832-3669/CGP/v05i01/55968>
- Hofman, N. (2020, november 23). *How to get the benefits of a neurodiverse workforce*. EY.
https://www.ey.com/en_gl/forensic-integrity-services/how-to-get-the-benefits-of-a-neurodiverse-workforce (2023.04.15.)
- Hofmeister- Tóth, Á., & Simon, J. (2006). A Q-módszer elmélete és alkalmazása a marketingkutatásban. *Vezetéstudomány / Budapest Management Review*, 37(9), 16–26.
<https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2006.09.02>
- Holm, T., Sammalisto, K., Grindsted, T. S., & Vuorisalo, T. (2015). Process framework for identifying sustainability aspects in university curricula and integrating education for sustainable development. *Journal of Cleaner Production*, 106, 164–174. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.04.059>
- Horváthné Nóth, E. (2009). *Fogyatékossgal élő emberek szak- és felnőttképzése*. Budapest: ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar. Fogyatékossgáttudományi Tudásbázis.
<https://mek.oszk.hu/10000/10006/10006.pdf> (2023.04.16.)
- Jensen, B. B. (2002). Knowledge, Action and Pro-environmental Behaviour. *Environmental Education Research*, 8(3), 325–334. <https://doi.org/10.1080/13504620220145474>
- Jorge, M. L., Madueño, J. H., Cejas, M. Y. C., & Peña, F. J. A. (2015). An approach to the implementation of sustainability practices in Spanish universities. *Journal of cleaner production*, 106, 34–44. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.07.035>
- Kerr, N. (1970). Staff expectations for disabled persons: Helpful or harmful. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 14, 85–94.
- Laki I. (2012). Oktatás, képzés – avagy fogyatékosok/fogyatékkal élő emberek a felnőttoktatásban? *Acta Scientiarum Socialium*, 37, 51–60.
<https://journal.ke.hu/index.php/asc/article/view/270/2721> (2023.04.16.)
- Marcos-Merino, J. M., Corbacho-Cuello, I., & Hernández-Barco, M. (2020). Analysis of Sustainability Knowingness, Attitudes and Behavior of a Spanish Pre-Service Primary Teachers Sample. *Sustainability*, 12(18), Article 18.
<https://doi.org/10.3390/su12187445>
- Meggyesné Hosszu T., & Máténé Homoki T. (2013). *A társadalmi érzékenyítés módszertana kisgyermekkorban II*. Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar. Mentorháló.

http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/A_tarsadalmi_erzekenyites_modszertana_k_isgyermekkorban_ii/index.html

- Mulà, I., Tilbury, D., Ryan, A., Mader, M., Dlouhá, J., Mader, C., Benayas, J., Dlouhý, J., & Alba, D. (2017). Catalysing Change in Higher Education for Sustainable Development: A review of professional development initiatives for university educators. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 18(5), 798–820. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-03-2017-0043>
- Mulder, K. F. (2006). Engineering curricula in sustainable development. An evaluation of changes at Delft University of Technology. *European journal of engineering education*, 31(2), 133-144. <https://doi.org/10.1080/03043790600566912>
- Nagy, Z. G., & Kármán, B. (2021). Fogytékos személyek médiareprezentációja a reklámokban—Egy célzott, rövid kutatás bemutatása. *Gyógypedagógiai Szemle*, 49(2-3.), 143–155. <https://doi.org/10.52092/gyosze.2021.2-3.4>
- Ndhlovu M., P., M. Mweshi, M., Simpamba, M., Nkhata, L., & Zulu, O. (2017). An Evaluation of the Attitude of Physiotherapy Students towards Managing Children with Disabilities in Lusaka, Zambia. *Journal of Preventive and Rehabilitative Medicine*, 1(1), 12–18. <https://doi.org/doi:10.21617/jprm.2017.0102.2>
- Nolan, C. (2012). *Shaping the education of tomorrow: 2012 report on the UN decade of education for sustainable development, abridged*. Paris: UNESCO. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/919unesco1.pdf>
- Novo-Corti, I., Badea, L., Tirca, D. M., & Aceleanu, M. I. (2018). A pilot study on education for sustainable development in the Romanian economic higher education. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 19(4), 817–838. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-05-2017-0057>
- Perez-Chao, F. A. (2022, december 2). *How companies can support people with disabilities at work*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2022/12/4-ways-businesses-can-support-employees-with-disabilities/> (2023.04.16.)
- Robb, I. M. (1946). Segregation versus non-segregation of exceptional children. *Journal of Exceptional Children*, 12, 235-240.
- Ruzickova, A., Jirasek, I., & Petr, M. (2020). Changes in perceptions of value orientation in university students after a winter expedition: A report on experiential education from the Czech Republic. *Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology*, 20(2), 44–53. <https://doi.org/10.14589/ido.15.3.1>

- Sammalisto, K., Sundström, A., von Haartman, R., Holm, T., & Yao, Z. (2016). Learning about Sustainability—What Influences Students’ Self-Perceived Sustainability Actions after Undergraduate Education? *Sustainability*, 8(6), 510.
<https://doi.org/10.3390/su8060510>
- Serban, A.C. (2012), “Education and changing labour content– implications on employment”, *Actual Problems of Economics*, 10(136), 536-543.;
- In: Novo-Corti, I., Badea, L., Tirca, D. M., & Aceleanu, M. I. (2018). A pilot study on education for sustainable development in the Romanian economic higher education. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 19(4), 817–838. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-05-2017-0057>
- Stjernborg, V. (2019). Accessibility for All in Public Transport and the Overlooked (Social) Dimension—A Case Study of Stockholm. *Sustainability*, 11(18), 4902.
<https://doi.org/10.3390/su11184902>
- Tilbury, D. (2011). Higher education for sustainability: a global overview of commitment and progress. *Higher education in the world*, 4(1), 18-28.
- Wals, A. E. J. (2010). Mirroring, Gestaltswitching and transformative social learning: Stepping stones for developing sustainability competence. *International journal of sustainability in higher education*, 11(4), 380-390.
<https://doi.org/10.1108/14676371011077595>
- Warburton, K. (2003). Deep learning and education for sustainability. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 4(1), 44–56.
<https://doi.org/10.1108/14676370310455332>
- Yuker, H. E., Block, J. R., & Young, J. H. (1970). *The Measurement of Attitudes Toward Disabled Persons*. <https://eric.ed.gov/?id=ED044853>
- Zsóka, Á., & Ásványi, K. (2021). The effective use of RRI teaching methods on a CSR Course. *Vezetéstudomány / Budapest Management Review*, (51)7, 40–52.
<https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2021.07.05>

Mellékletek

1. számú melléklet: A Q-módszer állításai

Tartalmaz saját szerkesztésű állításokat (forrás nélküli állítások).

	Pozitív	Negatív
<i>Általános</i>	1.A fogyatékkal élő gyerekek szüleinek kevésbé kell szigorúnak lenniük, mint más szülőknek (Dr. Hüse, 2017).	7.A legtöbb fogyatékkal élő sajnálja magát (Dr. Hüse, 2017).
	2.A testi fogyatékos személyek ugyanolyan intelligensek, mint a nem fogyatékos emberek (Dr. Hüse, 2017).	8.Egy fogyatékkal élő személynek szinte lehetetlen normális életet élnie (Dr. Hüse, 2017).
	3.A fogyatékkal élő emberekkel általában könnyebb kijönni, mint más emberekkel (Dr. Hüse, 2017).	9.Nem kellene sokat elvárni a fogyatékkal élőktől (Dr. Hüse, 2017).
	4.A fogyatékkal élő emberek gyakran ugyanolyanok, mint bárki más (Dr. Hüse, 2017).	10.A fogyatékkal élők megpróbálnak legtöbbször egyedül maradni (Dr. Hüse, 2017).
	5.A kormányt feladata, hogy gondoskodjon a fogyatékkal élőkről (Dr. Hüse, 2017).	11.A fogyatékkal élő emberek sokkal könnyebben keserednek el, mint az egészségesek (Dr. Hüse, 2017)
	13.A fogyatékkal élő emberek ugyanolyan boldogok, mint az egészségesek (Dr. Hüse, 2017).	12.A fogyatékkal élő embereknek nem lehet normális társasági életük (Dr. Hüse, 2017).

	14.A súlyos fogyatékkal élőkkel nem nehezebb kijönni, mint az enyhe fogyatékosokkal (Dr. Hüse, 2017).	19.A legtöbb fogyatékkal élő úgy érzi, hogy nem olyan jó, mint a többi ember (Dr. Hüse, 2017).
	15.Nem kellene speciális iskoláknak lenniük fogyatékkal élő gyermekek számára (Dr. Hüse, 2017).	20.Vigyáznod kell, mint mondasz, mikor fogyatékkal élőkkel vagy (Dr. Hüse, 2017).
	16.A fogyatékkal élőtől nem kellene elvárni, hogy ugyanazoknak a kihívásoknak feleljenek meg (pl. az iskolában), mint az egészségesek (Dr. Hüse, 2017).	21.A fogyatékkal élők gyakran nyűgösek (Dr. Hüse, 2017).
	17.Fontos, hogy a média megragadja a saját eszközeit a fogyatékkal élők vizuális megjelenítésére. (Nagy & Kármán, 2021).	22. Az előítéletes attitűdök és sztereotipikus hiedelmek negatívan hatnak a fogyatékkal élők szociális, mentális és fizikai képességeire (Duckworth, 1988)
	18. A vizuális média csökkenteni tudná a fogyatékkal élők társadalmi alulértékelését, így megtanulhatják a nem fogyatékkal élő személyek a fogyatékkal élőket hétköznapi emberként látni (Nagy & Kármán, 2021).	23.A fogyatékkal élő gyermekeknek nem kellene versenyezniük a nem fogyatékkal élő gyermekekkel (Yuker és mtsai., 1970)

Munka		24.A legtöbb fogyatékkal élő ember szívesebben dolgozik együtt más fogyatékkal élőkkel (Yuker és mtsai., 1970)
		25.A médiában nagyon alacsony a fogyatékkal élők reprezentációja, például: reklámok (Nagy & Kármán, 2021).
		26.A fogyatékkal élők számára különleges csomagolású termékek kellenének (Szilárd & Róbert, 2018)
		27.A tömegközlekedés használata nehéz a fogyatékkal élők számára (Stjernborg, 2019)
		6.A legtöbb fogyatékkal élő sokat aggódik (Dr. Hüse, 2017).
	28.A fogyatékkal élő munkavállalók ugyanolyan sikeresek lehetnek, mint a többi munkavállaló (Yuker és mtsai., 1970).	30.A legtöbb súlyosan fogyatékos személy nem olyan ambiciózus, mint más emberek (Yuker és mtsai., 1970).
	29.A munkáltatóknak nem szabadna megengedni, hogy elbocsássák a fogyatékkal élő munkavállalókat (Yuker és mtsai., 1970).	31.A fogyatékosági integráció feltűnően hiányzik a szabványosított kulcsfontosságú teljesítménymutatókból, mérőszámokból, amelyeken keresztül a szervezetek mérik hatásukat, teljesítményüket és a társadalom

		számára nyújtott értéküket (Perez-Chao, 2022).
	32.A fogyatékkal élőknek nem kellene jövedelemadót fizetniük. (Yuker és mtsai., 1970).	36.A fogyatékossgal élő munkatársakra nem tudnék egyenlően tekinteni.
	33.Nem okozna gondot számomra fogyatékkal élő kollégákkal együttműködni (Zsóka&Ásványi, 2021)	37.Zavarna, ha egy fogyatékossgal élő ugyanannyit keresne, mint én.
	34.A neurodivergens egyénekből álló csapatokban magasabb az innováció aránya, mint a kizárólag neurotipikus alkalmazottakból álló csapatokban (Perez-Chao, 2022).	38.A fogyatékossgal élők hátráltatják a munkát.
	35.Ha megfelelő edukációt kapnak a hallgatók a fogyatékkal élőkről, akkor szívesebben dolgoznának velük munkahelyükön is később (Zsóka&Ásványi, 2021)	39.A cégnek több pénzbe kerül fogyatékossgal élőket alkalmaznia, például speciális billentyűzet, akadálymentesített iroda, csendes szoba).
	40. A fogyatékossgal élő hallgatók jelenléte a felsőoktatásban nemcsak az érintett hallgatók egyéni sikeressége szempontjából	

Fogyatékkal élők és az oktatás	fontos, hanem a társadalmi inklúzió, a befogadás szempontjából is (Dunás-Varga & Kraiciné Szokoly, 2022).	
	41. Ha egy fogyatékossgal élő társam segítséget igényelne egy tanórán, szívesen segítenék Neki.	45. Ha megtudnám, hogy egy hallgatótársam fogyatékossgal él, nem szívesen dolgoznék vele egy csapatban az iskolában.
	42. A fogyatékkal élőknek nem mindig kellene speciális iskolákban tanulniuk (Dunás-Varga & Kraiciné Szokoly, 2022).	46. Nem tartom igazságosnak, hogy egy fogyatékkal élő ugyanazt a diplomát kapja, mint én, mivel ő különböző tanulmányi kedvezményekben részesülhet (például: nyelvvizsga részleges vagy teljes eltörlése, plusz 4 egyetemi szemeszter) (Dunás-Varga & Kraiciné Szokoly, 2022).
	43. Hasznos lehet fogyatékossgal élőkkel egy csoportban lenni, mert sokszor nagyon jók a tanulásban.	47. A normál diákok nem tudnak tanulni a fogyatékossgal élőktől, csak fordítva.
	44. A fogyatékossgal élőknek nincs szükségük másfajta oktatási módszerekre, ha szellemileg nem korlátozottak.	48. Azok a diákok, akik fogyatékossgal élőkkel barátkoznak, furcsák.
		49. A fogyatékossgal élők miatt kevesebb figyelem jut egy vegyes osztályban (normál és

		fogyatékossgal élő hallgatókból áll) a normál tanulókra.
--	--	---

2. számú melléklet: Interjú kérdések

I.interjú: "Milyen jó, rajtad nem is látszik, hogy fogyatékos vagy!"

(A fogyatékoság egy spektrum)

1. videó: Autizmuson innen: Szabó Mariann

https://www.youtube.com/watch?v=LG2cS95W_Rs

1. Milyen érzéseket keltett benned a videó?
2. Mi a véleményed arról, amit a nevelőapja mondott Mariannra (jelzők, vajon miért nem költözött el stb.)?
3. Szerinted manapság könnyű diagnosztizálni a fogyatékoságot?
4. Te találkoztál már autizmussal élő emberrel? Ha igen, rögtön tudtad, hogy fogyatékosággal él? Milyen érzéseket keltett benned?
5. Mi jut eszedbe erről: "Nem is látszik rajtad, hogy autista vagy!"?
6. Te mondtál már hasonlót egy érintettnek? Vagy fogyatékosággal élő ismerősöd, rokonodnak mondták már ez? Őt, hozzátartozóját hogyan érintette ez a mondat?

2. videó: Autizmuson innen: Cseh Judit (3:16mp-től)

<https://www.youtube.com/watch?v=mdxxT4EyMKs&t=9s>

1. Te hogyan definiálnád a fogyatékoságot?

II.interjú: "A Down-szindrómás gyerek mellől kiveszem a gyereket, mert elkapja"

(Az edukáció fontossága)

1. videó: Kéz a kézben - Down – szindróma (07:36mp-ig)

<https://www.youtube.com/watch?v=6BDEmpPSdAU>

1. Neked volt/van bármiféle kapcsolatod fogyatékosággal élő személlyel? (Nem muszáj nevesíteni az illetőt.)
2. Szerinted mikor hangzott el ez a mondat (év): "A Down-szindrómás gyerek mellől kiveszem a gyereket, mert elkapja"? Jelenleg el tudnád képzelni ezt Magyarországon, miért?
3. Mit gondolsz, kellene bármilyen szinten is a fogyatékosággal élőkről tanulni egy átlagos iskolában, miért?

4. Ha az egyetemi képzés során tanulhattál volna a fogyatékkal élőkkel, milyen tantárgy keretében tudtad volna ezt elképzelni (akár gazdasági, akár szociális témájú tárgyak esetében)?

2. videó: Autista gyerekek a közoktatás útvesztőiben | “Elméletileg megoldott, de a gyakorlatban nem működik”

<https://www.youtube.com/watch?v=dsPrtS18Ms8>

5. A te lakóhelyeden tudsz speciális iskoláról? (Kérlek olyanra gondolj, ahol gyógypedagógusok tartják az órákat!)
6. Ha nincs ilyen intézmény, hány km-re, vagy hány perc utazásra van legközelebb (autóval közlekedve)?

III.interjú:” Nem sajnálatra, elfogadásra van szükség”

(A munka világa)

1. videó: Kocka Csoki Műhely

<https://www.youtube.com/watch?v=dNH68p6AuuA>

1. Jelenleg Magyarországon a rokkantsági járadék havonta 53 830 Ft. A GYOD (gyermek otthongondozási díja) pedig 208 000 Ft, amit a szülő vagy örökbefogadó vehet igénybe. Szerinted mi lenne a megfelelő összeg együttesen, külön-külön? (lehet ugyanennyi is)
2. Szerinted milyen munkát tud egy fogyatékkal élő elvégezni?
3. Te dolgoznál együtt fogyatékkal élővel?

2. videó: Megváltozott munkaképességű munkavállalók

<https://www.youtube.com/watch?v=k5igiKNfe3k>

4. Te alkalmaznál vezetőként ilyen személyt, ha az elvégzendő munkára teljes mértékben alkalmas?

3. videó: Nem sajnálatra, elfogadásra van szükség

https://www.youtube.com/watch?v=nOj2zc_C6AE

5. Mik a gondolataid a videóról és a videó címeről?Mennyiben érzed úgy, hogy plusz tudásra tettél szert a tréning során?